

El retorn al centre de la ciutat. La reestructuració del Raval entre la renovació i la gentrificació

Sergi Martínez i Rigol

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

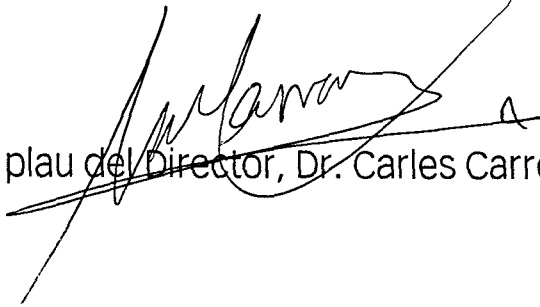
Departament de Geografia Humana

Programa de Doctorat Pensament Geogràfic i Organització del Territori (Bienni 1995-1997)

**El retorn al centre de la ciutat.
La reestructuració del Raval entre la
renovació i la gentrificació.**

Sergi Martínez i Rigol

Tesi per optar al títol de Doctor per la Universitat de Barcelona

Vist i plau del Director, Dr. Carles Carreras i Verdaguer

Universitat de Barcelona
Dos de maig del 2000

6.4. Els discursos dels gentrificadors

En aquest quart subcapítol s'analitzen els discursos dels nous residents que es van formular al llarg de les entrevistes, a més dels discursos de la resta d'interlocutors per tal de contrastar i contextualitzar els primers. Ha estat dividit en vuit apartats, en els que s'analitza successivament les motivacions que han portat els interlocutors al Raval, la seva trajectòria residencial, el procés pel qual van trobar l'habitatge i el seu estat, el règim de tinença i el temps futur de residència al barri, el tipus de veïns a l'immoble i al barri, el tipus de problemes al barri i la seva delimitació, la consideració social del Raval, i la percepció i la implicació dels nous residents en el canvi social i urbanístic del barri.

6.4.1. Anar a viure al Raval.

Com s'ha vist en el capítol primer, una determinada línia d'interpretació del procés de gentrificació posa l'èmfasi en la decisió dels nous residents com a element explicatiu; així, majors i noves possibilitats de consum, cerca d'entorns i comunitats socials noves, o simplement motius econòmics, com el menor cost de la rehabilitació front a l'obra nova, han estat arguments utilitzats per diversos autors per tal d'explicar el procés de gentrificació. Sens dubte, cap d'ells és un argument que de forma aïllada sigui capaç de donar resposta a tot el procés; igualment, no només la voluntat dels gentrificadors, basada en arguments culturals o econòmics, és l'única variable explicativa. No és aquest l'enfoc pel qual s'ha optat, sinó que s'entén que és el conjunt de totes aquestes variables, més aquelles que emfasitzen altres línies interpretatives del procés, les que formen una densa i complexa xarxa de relacions que pot ajudar a explicar i fer comprensible el procés. Per això, s'ha optat per donar la paraula als gentrificadors.

La major part de les entrevistes es van iniciar amb qüestions referents als motius que van portar a aquests nous residents a viure al Raval, relacionades amb el coneixement anterior del barri, les condicions d'habitabilitat de l'habitatge, i les condicions urbanístiques i socials del barri, entre d'altres.

6.4.1.1. El preu i la centralitat

Entre les raons expressades pels interlocutors per tal de justificar l'elecció del Raval com a lloc de residència, van destacar, en primer lloc, el preu de l'habitatge, i en segon lloc, la centralitat del barri en el conjunt de la ciutat i fins i tot de l'Àrea Metropolitana.

Com ja s'ha comentat en el capítol segon, des de la meitat dels anys vuitanta es va iniciar un període durant el qual el preu de l'habitatge de la ciutat va passar a ser molt alt respecte a les rendes disponibles de la població, especialment d'aquella part que havia d'iniciar el procés emancipador de la seva llar familiar. Aquest ha estat un dels principals components de la crisi residencial al conjunt de l'Estat espanyol, essent doncs, definida com una crisi d'accessibilitat a l'habitatge (CORTÉS, L., 1995).

En el cas de Barcelona, el 1989 el preu de venda mitjà d'un habitatge nou era 7,5 vegades superior a la renda familiar disponible mitjana, mentre que per a un habitatge de segona mà, aquesta relació era de 3,4. El 1994, la relació en el primer cas s'havia disminuït a un 6,0, mentre que en el segon, havia augmentat fins a 4,0. El 1997, ja eren de 5,3 i de 3,5 respectivament. La disminució o manteniment d'aquesta relació ha tingut dues causes principals, per una banda la reducció dels tipus d'interès hipotecari, que va baixar des de més del 16% el 1989 a menys del 7% el 1997, i per altra banda, l'augment de les rendes disponibles, en terme mitjà, de la població de Barcelona¹⁵ (AJUNTAMENT DE BARCELONA 1995; 1998b). Però els preus dels habitatges també han estat en augment constant durant aquest període. Els segments baixos del mercat de lloguer, i els ajusts públics, havien de funcionar com a elements d'ajust d'un mercat desequilibrat quant a l'accés per compra d'un habitatge nou o de segona mà.

D'entre els nous residents al Raval, sobretot aquells per als quals el procés d'emancipació es feia amb pressupostos limitats, aquest barri va resultar ser un dels llocs que més s'adaptava a les seves possibilitats econòmiques, en general no gaire altes. Entre aquestes persones, el lloguer va ser una de les opcions més utilitzades, com en el cas d'una dona de 37 anys, arribada al barri la primavera de 1998 i ocupada a la universitat, per a qui, en el moment de l'arribada, la migradesa del sou era el condicionant més important:

(04) la primera cosa que suposo que vaig tenir en compte és que sóc de fora, bueno, vivia a Terrassa, o sigui que aquesta és la primera vegada que visc a Barcelona, i que vaig buscar casa no només al Raval, però l'objectiu era anar a viure en un lloc que fos assequible, barat, però molt barat, que estigués cèntric, i que tingués ambient. (...) Aquest és el més barat que vaig trobar de tot. Vaig trobar coses molt més cutres que costaven més diners. (...) Estic de lloguer i pago

¹⁵ Caldria saber quina influència ha tingut en aquest augment de les rendes mitjanes el saldo migratori de la ciutat, és a dir, per la pròpia evolució del mercat immobiliari, aquest podria haver actuat de filtre, de tal forma que només s'ha pogut quedar a la ciutat aquella població que ha disposat de les rendes suficients per accedir a un habitatge, mentre que aquella que justament feia baixar la mitjana de la renda, ha estat la que ha tingut que emigrar de la ciutat.

trenta-cinc mil, i l'any passat tenia un sou inferior, o sigui que no podia pagar gaire més que tot això.

Inclús en alguns casos, altres formes de residència diferents a la tradicional llar familiar i a la llar unipersonal, com per exemple el compartir pis amb altres persones, esdevenen formes d'aconseguir preus més assequibles per a aquestes economies limitades. Així, en el cas d'una dona de 30 anys, arribada al barri el novembre de 1996 i també ocupada a la universitat, l'oportunitat de poder compartir les despeses de l'habitatge amb una altra persona, en un moment en que el sou tampoc era suficient com per a instal·lar-se en solitari, va ser el motiu de l'emancipació de la llar familiar:

(05) la primera raó és que tenia la maleta feta feia molts anys a casa però no tenia prou sou. Seguia sense tenir prou sou, però una amiga que venia d'Alemanya buscava pis, i tampoc tenia gaire sou, i vam trobar això, que va ser un contacte d'una persona que vivia aquí que ens ho va deixar molt barat, cinquanta mil pessetes. I, doncs, pagar un lloguer de vint-i-cinc mil era una raó suficient per dir, me'n vaig.

També, però, per a qui buscava habitatge de compra el Raval apareixia com una oportunitat¹⁶ interessant, malgrat que aleshores els pressupostos ja no eren tan limitats com en aquells que buscaven pis de lloguer. El preu continuava essent la variable principal, sempre que l'habitatge oferís unes condicions mínimes d'habitabilitat que justificuessin la compra. En un d'aquests casos, un matrimoni arribat al Raval l'agost de 1988, que van comprar un habitatge per vuit milions i mig de pessetes, l'home afirmava que el motiu principal per a comprar-lo en el seu moment havia estat, sens dubte, el preu, i que era casualitat que l'oferta hagués sortit al Raval, així que:

(07) Si pel mateix preu, les mateixes dimensions de l'habitatge trobo un pis amb vistes al mar des de Vallvidrera, a lo millor ara estaria vivint a Vallvidrera. Entens?.

En un altre cas, una dona de 27 anys, arribada al Raval el febrer de 1998, i ocupada com a gerent d'una empresa, el pressupost tornava a ser la variable principal, sempre que les condicions del pis hi acompanyessin, i l'oportunitat va tornar a sorgir al Raval:

(26) tampoc no tenia un pressupost (i), no volia passar de 12 ó 13 milions, i per aquest preu, vull dir que veia cada cosa que ..., quan vaig veure aquest em va agradar, i a més encara té algunes possibilitats.

---

¹⁶ Aquesta ha estat, possiblement, la definició més usada per part dels interlocutors per justificar la seva elecció del Raval com a lloc de residència.

D'altres, cercaven la compra del pis directament al Raval, conscients que amb les seves possibilitats econòmiques aquest era l'únic barri de Barcelona on podien buscar. En el cas d'una dona de 44 anys, ocupada a la universitat, i arribada al barri el gener de 1996, la percepció que tenia era justament aquesta, que pel preu que va pagar, al voltant dels set milions dos-cents mil pessetes, només podia trobar pis al Raval:

(17) per què vaig decidir comprar-me pis. (...) I perquè en aquest moment, no se si era tota Barcelona, però les meves possibilitats econòmiques, era més fàcil, pensava que era més fàcil trobar-lo aquí que en un altre lloc.

Igualment, una altra dona de 40 anys d'edat, també ocupada a la universitat, però arribada al barri més tard, concretament a finals del 1999, expressava com pel pressupost del que disposava, ja intuïa per on podia trobar habitatge:

(39) Jo volia un màxim de dotze milions, i fins un màxim de dotze només em tocava a l'altra banda del Paral·lelo, o dintre de les muralles. Jo sabia que els preus allà [referint-se als voltants del mercat i la ronda de Sant Antoni] eren més assequibles que a d'altres llocs, tot i que ja estaven remuntant. Llavors podia ser de la Ronda cap dintre o de la Ronda cap a Eixample, i degut als preus he fet l'opció de cap dintre, i al final he anat a parar una mica més avall.

Malgrat que, com es veurà més endavant, les condicions deficientes, tant dels habitatges (sobretot d'aquells de lloguer) com també d'alguns sectors del barri, van ser destacades per bon part dels interlocutors, hi havia un altre factor, a part del preu, que feia passar a un segon terme aquestes condicions deficientes en l'elecció residencial. La centralitat del Raval, el poder anar a peu a tot arreu, i estar a prop d'un nus de comunicacions com el de plaça de Catalunya, eren factors valorats molt positivament per la majoria dels interlocutors.

L'estar a prop de tot arreu es concretava en tenir a mà diversos serveis, com bars, restaurants, galeries d'art, cinemes, museus, teatres i d'altres, que no necessàriament havien d'estar localitzats al Raval, sinó que des d'aquest barri s'hi podia accedir fàcilment. Aquest estar a prop de tot arreu també volia dir estar-ho del comerç tant quotidià, com per exemple els mercats municipals de Sant Antoni, de la Boqueria o del Carme, com del no quotidià (es pot destacar que només un dels interlocutors afirmava que utilitzava el Corte Inglés de la plaça de Catalunya, la resta normalment es limitava al comerç que podia trobar pel barri, i per Ciutat Vella en general). L'estar al centre, doncs, va ser molt ben valorat per la majoria dels interlocutors; com una dona, de 37 anys d'edat, ocupada com a professora a la Universitat, que justifica l'haver vingut a Barcelona, i en especial al Raval:

(04) per estar molt més a la vora de tot, per que jo feia vida aquí a Barcelona, activitats culturals, xerrades, cursos, reunions, cinema, teatre i bars...

En idèntics termes s'expressava una altre dona de 44 anys, també ocupada a la Universitat, però com a personal d'administració i serveis:

(17) Estic al centre, al centre de la ciutat, hem puc desplaçar a tot arreu, moltes de les coses culturals passen en aquest barri.

També dos homes, ambdós ocupats a la Universitat, el primer de 28 anys d'edat i arribat al Raval el gener de 1999, i el segon de 27 anys d'edat i arribat el 1998, expressaven com aquest estar centrats els hi donava més facilitats per a l'ús de les activitats culturals:

(14) vaig molt més... vull dir, ... al... doncs, aquí a ...a la Casa de la Caritat, per exemple. Vull dir, no dic que abans no hi anés.... però ara és molt més fàcil. (...) Des de que he vingut aquí, he anat a un ... potser allà mateix he anat a dos o tres exposicions, després aquí, al mateix... al mateix carrer Hospital, més cap allà, hi ha... hi ha un...un centre cultural també, que és d'exposicions, no?,... que abans era la capella de l'Hospital, no?,

(15) Estava molt lluny del centre de la ciutat, i això era un handicap per a mil coses, vull dir, per comunicacions, per sortir al teatre, al cinema, totes aquestes coses, no. (...) El fet de viure al centre hi tenir el teatres, tot aquí al costat era un punt a favor, no?.

L'estar a prop de plaça de Catalunya, com a nus de comunicacions també va ser força valorat. Les connexions amb RENFE, Ferrocarrils de la Generalitat, metro i autobús permetien una comunicació amb el conjunt de la ciutat i dels municipis de l'Àrea Metropolitana que, sens dubte, augmentaven la centralitat del Raval, com en el cas d'una dona de 30 anys, arribada al Raval a mitjans de l'any 1996, que posava com a exemple la utilització de l'aeroport:

(05) Per anar a l'aeroport, abans, des de casa dels meus pares a Sarrià, havia d'agafar un cotxe, segur!. Jo ara, vaig a plaça Catalunya, cada hora o cada mitja hora surt un "xup-xup-xup" que et porta fins l'aeroport en vint minuts.

Però també per qüestions de desplaçament laboral, la centralitat del Raval es veia reforçada. Així, un home, de 28 anys d'edat, arribat al Raval el juny de 1996, que per qüestions laborals s'havia de desplaçar diàriament fora de Barcelona, destacava com la localització al Raval li permetia desplaçar-se ràpidament al seu lloc de treball:

(20) *volia viure al centre de Barcelona, hi havia una raó pràctica, cosa que és important, que és què com que treballa a l'Autònoma buscava una via de comunicació ràpida, que no hagués de fer un trajecte de metro per agafar el ferrocarril.*

En els mateixos termes s'expressava un altre home, de 29 anys, arribat al barri l'octubre de 1998, per a qui les possibilitats de desplaçar-se a qualsevol lloc eren màximes pel fet de viure al Raval:

(25) *és un barri que per mi ho té tot molt pròxim, o sigui: tens les Rambles al costat, tens tot lo que és mitjans de transport, els tens tots molt a prop, relativament molt a prop, aleshores, vull dir, saps que tens autobusos, tens dos línies de metro aquí, pugés cap a..., jo què sé, cap a la plaça Catalunya que està a res, a deu minuts i tens més línies de metro, tens la Renfe, ho tens tot. Aleshores, clar, vull dir, per mi és perfecte. A part, doncs que també hi ha una qüestió de feina. (...) jo treballa força, o estic començant a treballar força amb lo que és BTV, aleshores doncs BTV està aquí a Via Laietana. Per mi és perfecte. I aleshores sempre sé que si haig d'anar a qualsevol altre lloc, vull dir, sé que amb les comunicacions que hi ha en el barri, doncs és un moment que m'hi puc plantar.*

Inclús quan el lloc de treball estava a la mateix ciutat, l'oportunitat de poder-hi arribar en poc temps, també era un factor molt ben valorat, com per exemple per a un dels interlocutors, que s'havia de desplaçar diàriament a l'Eixample, i per a qui:

(14) *el tema preu era important, però més que el preu m'interessava la proximitat de metros i coses així, no.... Això, a pocs metres de..., a poc de temps la línia verda i la lila, la nova, bueno una gran sort trobar això, vull dir el lloc no era cap inconvenient, no?. Era més important estar ben comunicat, i a banda que estic a 10 minuts a peu d'aquí, de la feina, va ser decisiu perquè trobar coses a Roquetes, Poble Nou o Barceloneta, però sempre veia que d'allà a qualsevol metro o qualsevol lloc hi ha déu ó 15 minuts més el temps de metro, en canvi aquí és un privilegi vens a peu, en 10 minuts sóc aquí cada dia.*

Fins i tot la futura instal·lació de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona al barri, al davant del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, en els terrenys de l'antiga Casa de la Misericòrdia, era un argument utilitzat per una de les interlocutores, de 40 anys d'edat, per a qui la possibilitat de continuar ocupada en aquesta institució era un altre factor que l'havia fet decidir a assentar-se al Raval

(39) *Volia una zona propera a ronda Universitat, a ronda Sant Antoni, i llavors..., la meua falera era ronda Sant Antoni. Pensava en el futur, pensava en la futura ubicació de la Universitat, pensava en aquestes coses. Si la "suerte" m'és propicia, pues tenir un lloc on viure a prop de la feina.*

Entre tots els interlocutors, la seva voluntat d'estar al centre incorporava la possibilitat d'anar a viure al Raval, malgrat que no per a tots era una possibilitat que s'havia tingut en compte a priori, és a dir, no s'havia buscat deliberadament l'elecció del Raval com a lloc de residència. Ni per a tots els interlocutors, tot el Raval era apte per a la residència, com es veurà en els propers apartats, encara hi havia àrees prohibides.

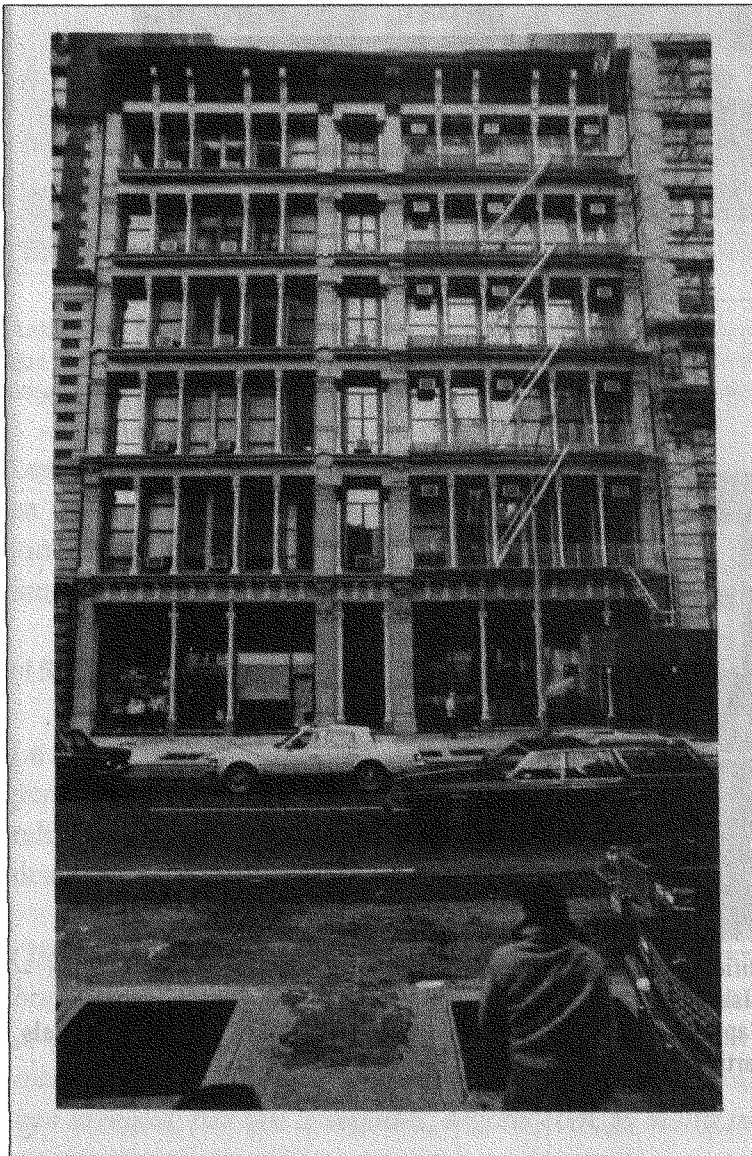
6.4.1.2. La influència de les condicions d'habitabilitat en l'elecció residencial

Només en alguns casos, com es veurà més endavant, l'antiguitat de l'habitatge, o la seva arquitectura singular han estat factors d'atracció per als nous residents. Tal i com ha succeït en altres processos de gentrificació, sobretot en casos de ciutats anglosaxones, en els quals la rehabilitació d'algunes arquitectures o espais singulars han actuat com a factor d'atracció per als nous residents, com per exemple les cases d'estil victorià a Melbourne (JAGER, M., 1986), o els *loft* en antics edificis industrials a New York (ZUKIN, S., 1982), o fins i tot els antics edificis dels molls en el cas dels Docklands de London (CRILLEY, D., 1990), en el cas del Raval, contràriament les característiques dels habitatges i edificis ressaltades per alguns dels interlocutors han estat la falta de llum, la humitat excessiva, la calor a l'estiu i el fred a l'hivern, el poc espai habitable, les goteres, la falta d'ascensor, i tot tipus de problemes domèstics. L'antiguitat, segurament per falta de manteniment i reformes, era vista més com un problema que no com un valor afegit als habitatges, com en el cas d'un home arribat al Raval l'any 1989, i que residia en una finca amb més de cent anys d'antiguitat, en l'últim pis:

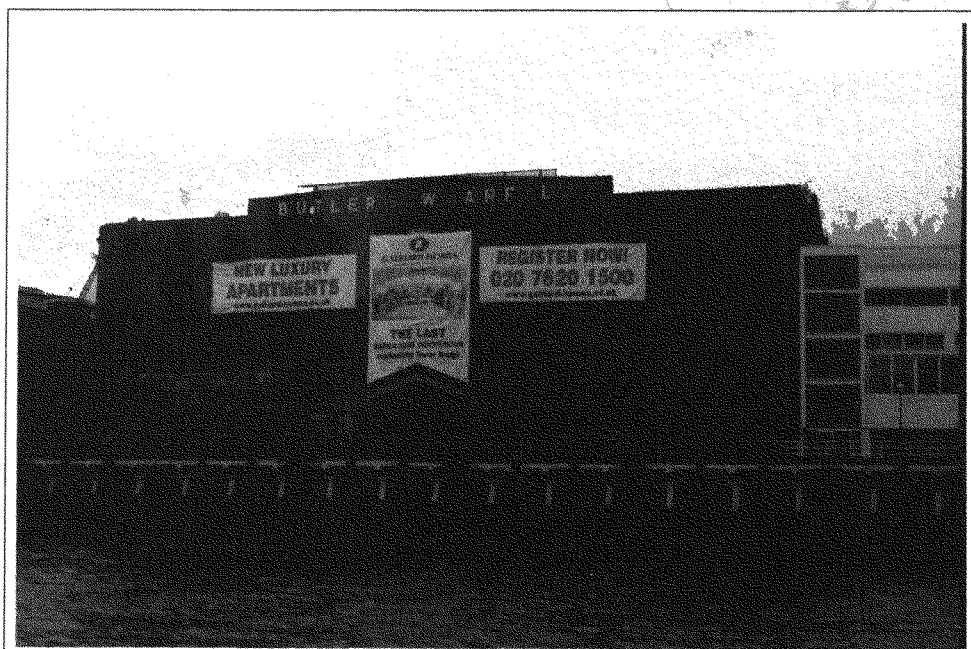
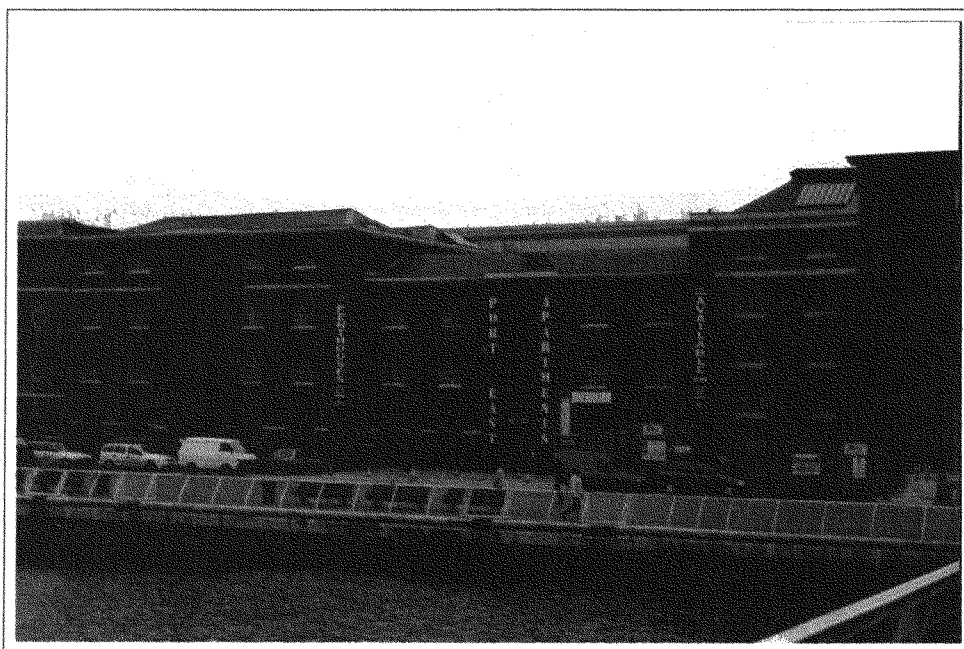
(08) *Inconvenients del pis, això, que és vell, i doncs a vegades hi ha problemes, petits o grans.*

Aquestes deficiències han estat ressaltades sobretot per aquells que vivien en règim de lloguer, mentre que aquells que van comprar, expressaven la seva satisfacció al voltant de les condicions d'habitabilitat del seu habitatge. Així, una dona que vivia de lloguer en el cinqué pis d'una finca antiga, per tant directament sota terrat, explicava com les condicions del seu habitatge eren elements que feien difícil l'habitar-hi en determinades situacions:

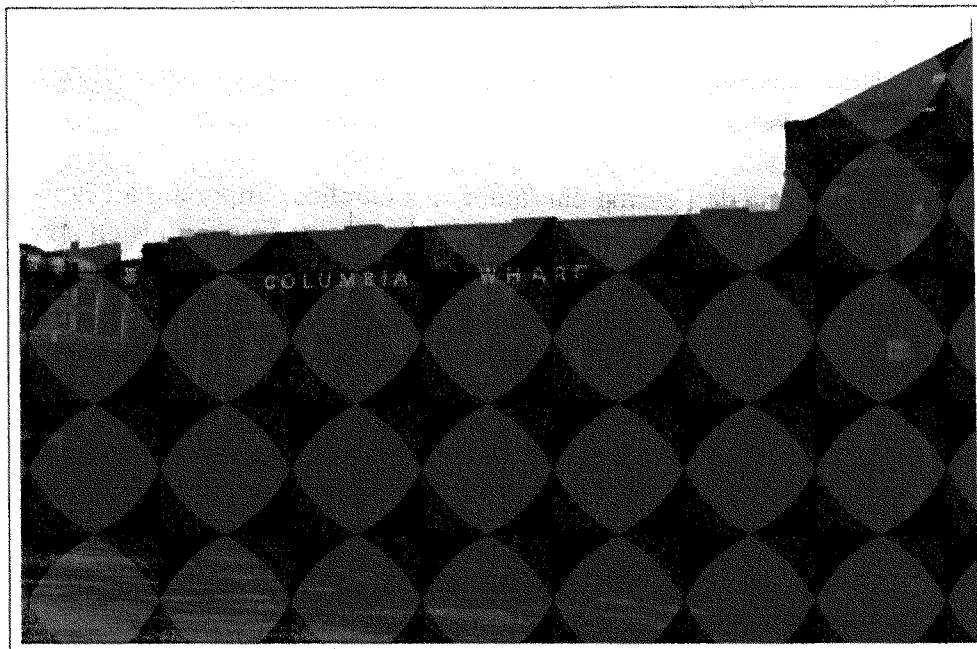
(03) *Un element dissuassori a casa meva eren cinc pisos sense ascensor. Hi havia gent molt reàcia [entre els seus amics]. I després l'altre qüestió eren les condicions climatològiques extremes, arribava l'estiu i no ho aguantava ningú. És més, alguna vegada que venien acabaven desmontant les portes del balcó i de la finestra per que passés més aire. Cada vegada em treien totes les portes, per que així circulava més aire. I a l'hivern per que per més que possesís radiador, allò no ho escalfaves de cap manera. (...) ara hi havia, fa poc va haver-hi una reunió de veïns per que havien d'arreglar la façana, queien coses. I després, l'estiu passat van arreglar el terrat per que hi havien goteres, i m'entrava aigua dintre el pis i aquestes coses...*

Edifici de lofts convertit en apartaments, a New York (Font: ZUKIN, S., 1982: 9)

Fotografia superior: antics edificis portuaris reconvertits en apartaments i atics de luxe - *penthouses*- a la part nord de la Island of Dogs, als Docklands de London (Sergi Martínez).
Fotografia inferior: promoció d'apartaments de luxe en un antic edifici a la vora del riu Thames als Docklands de London (Sergi Martínez).

Antic edifici del moll a la vora del riu Thames, als Docklands de London, ja rehabilitat. Mentre que els interiors són totalment renovats, els exteriors encara mantenen reminiscències del passat, com el nom de la companyia, o fins i tot la façana de totxo (Sergi Martínez).

Les goteres, per aquells que vivien en els últims pisos també eren habituals, com en el cas d'un interlocutor, llogater des del 1998, qui destacava que aquestes, juntament amb la mala conservació general dels edificis, eren els principals inconvenients del viure al Raval:

(15) La mala conservació dels edificis. Aquí quan ha plogut, hi ha goteres.

La falta d'ascensor sí que va ser posada de relleu en moltes de les entrevistes¹⁷, però no l'estat de l'escala, malgrat que, sobretot en les finques velles no rehabilitades, l'estat d'aquesta era deplorable. Així, només en dues ocasions es va destacar com l'efecte que feia l'escala impressionava als visitants:

(29) reconec que quan venen certs familiars aquí, pujar l'escala ho troben horrible. La meua mare quan ho va veure el primer dia... (...), quan vaig convidar al pis a la meua mare va dir això, això que obro la porta i diu: "oh! quina tranquil·litat, em pensava que el pis seria igual que l'escala". No, el pis està més ben arreglat, per que a vegades, segons com, fa molta impressió.

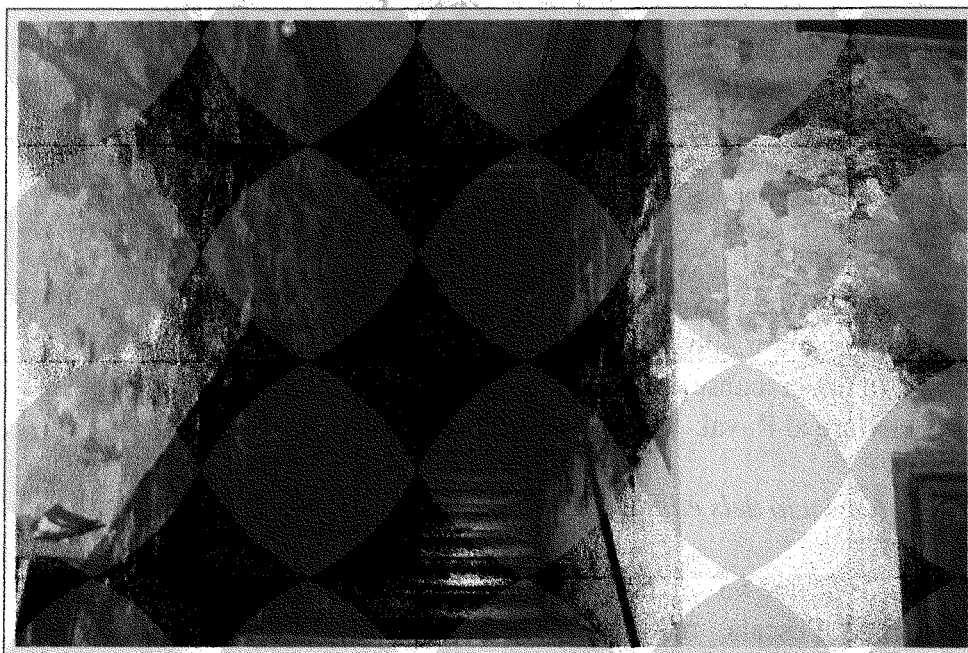
¹⁷ Aquest acostumava a ser el primer tema de conversa només arribar a l'habitatge i després d'haver pujat cinc pisos per les escales.

(12) *En el cas de la meva finca, l'escala, quan vaig entrar, feia basarda, és a dir, qualsevol persona que entrava en aquest pis anava molt predeterminada a dir que trobaré aquí dintre, per que després de trobar-se aquella escala deies però que hi ha aquí dintre. Quan travessaves la porta del pis t'adonaves que estava molt ben pintat, molt ben instaurat.*

Només en un cas, l'aspecte de l'escala era també una condició important a l'hora de seleccionar l'habitatge. L'interlocutora, va acabar comprant un quart pis en una finca totalment rehabilitada:

(39) *El més important per a mi era el sol i l'accés, l'escala. Si l'escala era claustrofòbica, ja, es que pujava per que hi estàvem, però ja no em venien ganes de pujar. O sigui, l'escala encara que no hi nagues ascensor, si l'escala era claustrofòbica, que me n'he trobat, ja no hi pujava.*

Interior d'una escala d'un habitatge al Raval (Sergi Martínez)

Per altra banda, es pot destacar com la majoria dels interlocutors vivien en pisos alts, directament sota terrat. Concretament, dos ho feien en un cinqué, considerat també com àtic, sis ho feien en un quart (que també era l'últim pis, ja que no hi havia entresòl i el primer pis era el principal), quatre ho feien en un tercer (però que també era l'últim pis, ja que hi havia principal i entresòl), i la resta, concretament set interlocutors, en d'altres plantes de l'edifici. Dels que habitaven les últimes plantes, els dos primers vivien en una finca seminova, construïda a principis de la dècada de 1990, i per tant no hi havia cap tipus de problema. De la resta, set vivien en règim de lloguer en finques antigues, construïdes abans de l'any 1900, mentre que els altres tres vivien en règim de propietat, dos en finques

antigues i rehabilitades (una construïda abans del 1900, i l'altra construïda durant la dècada de 1940), i un en una finca antiga, d'abans del 1900, i sense rehabilitar.

La búsqueda de pisos alts per part d'aquests nous residents tenia un objectiu clar, el trobar la claror del dia, el trobar el sol. En el cas d'una parella que buscaven pis de compra, el sol i l'ascensor eren aspectes bàsics a l'hora d'eligir el seu habitatge:

(07) Quan nosaltres vàrem agafar aquest habitatge, una de les prioritats podien ser, ascensor, sol, prop de mercat, transport. I reunia aquestes condicions. Era allò de que sobre plànol, a veure on hi ha un mercat. O si veies una casa, un pis, que et pogués fer gràcia, abans miraves si estava ben comunicat o no. On hi ha un mercat, com està orientat. Em poden donar una casa molt maca, sense sol..., veníem d'una casa sense sol, buscaves sol, buscaves ascensor.

I més en un barri on la combinació dels carrers en la seva majoria estrets, amb uns edificis alts, dóna lloc a que en els pisos baixos no hi hagi llum, com ho posava de relleu una dona resident en un d'aquests pisos alts:

(04) normalment les cases són molt fosques, per que els carrers són molt estrets i no hi dóna la llum, llavors aquí hi ha llum per que és un quart pis, sense ascensor...

La falta de sol, a més, és associada normalment a tristor i a decadència, mentre que el sol i la claror són associats a alegria i a millora¹⁸, com ho reconeixia un dels interlocutors:

(08) aquí en aquest pis, estàs en el quart o cinquè, està a l'últim. Tens aquest terrat, tot l'avantatge que hi ha. (...) hi ha més claror. (...) Viure en baixos?, això seria dolent, jo crec que també a la llarga el tenir, als anys, com a mínim si et toca el sol és més alegre. Això és una mica evident.

---

¹⁸ La reforma urbanística de Ciutat Vella i la millora de l'ambient general s'han associat sovint a aquesta idea de sortida del sol. Així, com s'ha vist en el capítol quart, per una banda, un dels cartells de propaganda sobre la reforma urbanística deia: "Al Raval, surt el sol", en referència a les actuacions a l'illa de Sant Ramón, que van donar lloc a la construcció d'habitatges socials i també a l'obertura de dues places, en una de les àrees més degradades del barri. Per altra banda, també un llibre editat per l'empresa PROCIVESA, i escrit per l'antropòloga argentina Patricia Gabancho, justament es titulava *El sol hi era alegre: la reforma urbanística i social de Ciutat Vella* (GABANCHO, P., 1991).

La sortida del sol ha transcendit, doncs, la simple reforma urbanística, per abarcar també la reforma social i econòmica. Malgrat tot, el sol només ha arribat a aquells habitatges que es troben a primera línia de les obres, com per exemple la façana deixada per l'obertura de la rambla Central, com tampoc el sol no ha arribat a totes les persones i activitats del barri.

El tipus de segregació residencial típic de la Barcelona industrial canvia radicalment. Així, aquest tipus de segregació, que també es va donar a d'altres ciutats europees, anomenat com segregació en alçada, es caracteritzava per que els pisos inferiors, normalment més grans, eren ocupats pels més rics, mentre que els pisos superiors, més petits i amb pitjors condicions, eren ocupats pels més pobres. Tot això, és clar, abans de l'aparició de l'ascensor. En aquest procés de gentrificació, els pisos superiors, malgrat els inconvenients que hi poguessin haver, eren els més demandats per aquests nouvinguts, en busca del sol i la claror, però també d'altres factors com el menor soroll i la vista, i inclús seguint el mite de l'àtic, símbol d'elevat estatus social i econòmic¹⁹.

6.4.1.3. El Raval com a primera elecció

Si buscar un lloc central i barat eren dues de les condicions bàsiques en l'elecció residencial de molts dels nous residents que va ser entrevistats, com s'ha vist anteriorment, no tots però van elegir el Raval a priori, és a dir, que volien anar expressament al Raval. Així, cal distingir entre aquells que buscaven habitatge al Raval de forma deliberada, i aquells que el van trobar per casualitat o oportunitat. Són sobretot destacables els primers, ja que a més de les raons de tipus econòmic, hi podria haver un altre tipus de raons que haguessin fet aquest barri atractiu per a aquest grup de població.

La major part dels nous residents entrevistats, però, formarien part del segon grup, és a dir, eren persones que van acabar al Raval per oportunitat de llogar o comprar un pis que s'adaptava a les seves exigències econòmiques i de qualitat residencial, o també de posició en el conjunt de la ciutat. En molts d'aquests casos, es deixava clar com el Raval ni constituïa una possibilitat inicial, com per exemple el cas d'una dona que va acabar comprant'hi un pis:

(26) no buscava concretament al Raval. Mirava Gràcia, Ciutat Vella, la Ribera, o el Gòtic, vaig estar mirant molts pisos.

O també el d'un home, arribat al Raval a mitjans de l'any 1997, i per a qui el factor més important era la proximitat a les xarxes de comunicació. A més, el Raval d'entrada, no era un lloc gaire agradable on instal·lar-se:

---

¹⁹ Alguns mites, com a expressió de valors i creences, en relació amb l'habitatge a nivell de la societat espanyola, van ser tractats en una investigació dirigida per M^a. Teresa Rodríguez Fraile (CIMOP, 1987). Entre aquests, les preferències residencials dels ciutadans d'estatus econòmic mig, es decantaven per la propietat, la individualitat, la conquesta del verd, l'amplitud d'espai, la bona comunicació i l'oferta cultural (CORTÉS, L., 1995: 334). L'àtic, per altra banda, podria representar l'èxit social i econòmic, i el domini sobre la resta.

(12) *em va sortir al casc antic de casualitat això. No especialment buscava el casc antic. No tenia al cap cap prioritat, allò, vull estar al casc antic. Va sortir això, anar al Raval, i d'entrada deia, tot el que toca al Raval m'ho pensaré, no?. Però, veient que era molt al límit, i que també que canviava molt aquella zona, em va fer decidir molt. I vaig dir, cap problema.*

Hi va haver, però, un grup d'interlocutors que van expressar que volien viure no concretament al Raval, però sí a Ciutat Vella, sense tenir preferències, en general, per cap dels seus barris. Així, un home, arribat a principis de 1999, expressava com les seves preferències a l'hora de buscar habitatge es movien entre dos barris, Ciutat Vella i Gràcia:

(14) *jo soc originàriament de Gràcia i sempre havia tingut clar que volia viure a Gràcia o a Ciutat Vella perquè són els dos barris- no és perquè fos de Gràcia- sinó perquè són els dos barris on he desenvolupat, sempre tradicionalment, totes les meves activitats: associatives i ... de moure 'm una mica pels barris, etc. Eren els dos que m'agradaven.*

Per a una altra, una dona resident al Raval des de l'any 1996, però que ja coneixia el barri de molt abans, el coneixement de Ciutat Vella a partir de passejades, excursions, i visites, l'hi havia despertat una sensibilitat històrica que feia a aquest barri atractiu per a la residència:

(05) *Coneixia el barri per que sempre m'ha agradat la Barcelona vella. Havia fins i tot fet amb alguns amics visites turístiques a la Barcelona vella. (...) M'agrada molt la història i Barcelona és una ciutat que té molta història. O sigui, l'havia conegut aquest barri però no hi havia viscut. Però una germana meua va marxar de casa quatre anys abans que jo i va anar a viure a la plaça del Pi. I jo anava molt sovint a casa d'ella i pensava, "osti, m'agradaria viure aquí". Ella estava, allò, en ple centre.*

Aquesta sensibilitat per la història, pels nuclis antics de la ciutat, l'interès per descobrir els racons històrics de la ciutat de Barcelona, també era present en el primer cas, per a qui l'habitar a Ciutat Vella era, en un cert sentit, com habitar a la Barcelona antiga, mediaval:

(14) *Tinc la idea de.... de la Barcelona.... medieval... els orígens de la ciutat.... O sigui de la Barcelona, aviam, de la romana no, porque..., porque es veu poc la romana, queden pocs vestigis, diguem-ne, .. com bé ho saps tu.... je, je, ... (?) ...Però és més un tema ... de la Barcelona medieval, no?, ... en quant a l'estructura de la ciutat, dels carrers, en quant a ... tot, no?. O sigui, és més aviat la medieval, clar, no?. En realitat, què significa Ciutat Vella? la medieval. Què significa ... més aviat, l'Eixample? la modernista, no?.*

Fins i tot, hi ha una concepció antiga de Barcelona, relacionada amb els seus orígens, i que mostren la ciutat autèntica:

(05) Jo, per a mí, això és Barcelona. Lo altre és Sarrià, lo altre és la Guineueta. I Barcelona és la Barcelona vella, i la resta, per a mí, no és Barcelona. O no és la Barcelona autèntica, diguéssim. (...) Em sento "barcelonata" autèntica.

A més, aquesta idea d'antiguitat i d'autenticitat es fonamentava, en el cas d'aquesta interlocutora, amb una base de coneixement de la realitat en la qual habitava:

(05) Jo estic fent la tesi, bueno la tesina, sobre la burgesia barcelonina del XIX, i la burgesia barcelonina al XIX és Barcelona vella, i començar a fer el passeig de Gràcia, començar a fer l'Eixample..., o sigui, a sobre estic en el context de la gent que estudio jo.

Per tant, es desenvolupa la idea d'estar vivint a la Barcelona de veritat, als orígens de la ciutat. En realitat, però, el Raval no pot ser concebut com a tal, ja que com s'ha vist al capítol tercer, el desenvolupament urbanístic del Raval es fa sobretot als segles XVIII i XIX, malgrat que a finals del segle XIV es va incorporar al recinte emmurallat. Tampoc pot ser considerat la ciutat de la burgesia, ja que, com també s'ha vist també al capítol tercer, el Raval era la ciutat del proletariat. Hi havia, doncs, per a aquests interlocutors, una concepció unitària de Ciutat Vella, de la que no es distingien els trest característics de la història del Raval, i segons la qual, el Raval era incorporat a un fragment de la ciutat de Barcelona, al casc antic o la Ciutat Vella:

(14) potser porque he arribat fa poc, però jo tinc la imatge molt de ... de, de, de, de... de Ciutat Vella com a barri. O sigui per mi, d'alguna manera, ... doncs, no sé... no hi ha tanta diferència... (...) O sigui... no tinc potser tanta concepció de Raval, o de Gòtic o o de Ribera, no?, vull dir...Conec, eh?, conec les diferenciacions del barri: són Gòtic, ...Ribera, ...Barceloneta i Raval, no?. (...) "Jo visc a Ciutat Vella!", dic. Mai dic "jo visc al Raval". Potser ho diré, però no ho dic "jo visc al Raval". Jo dic "jo visc a Ciutat Vella". Normalment dic aixó.

La voluntat de viure en un lloc amb un passat que dotés de contingut l'espai de residència, també es feia evident en un altre dels interlocutors, on altra vegada el referent històric per al Raval tornava a ser el conjunt de Ciutat Vella:

(15) Un exemple és, llegint novel·les de..., concretament l'"Atles furtiu", no sé si la coneixes, passa a Mallorca, a la zona de (¿). És un exemple concret, no?, però, això, diríem, de que passi, està situat fa 600 anys, el que passa ara en el carrer de

sota, i, bueno les Rambles no hi eren, però la plaça del Pi, vull dir, que passen aquí.

No hi ha, doncs, entre els interlocutors una actitud general de valorar la història del Raval com un valor afegit al fet de viure al barri. Més aviat al contrari, pocs dels interlocutors es declaren coneixedors de la història concreta del Raval, i a més, alguns d'aquells que ho fan, l'incorporen directament a la història del Gòtic, a l'altre cantó de les Rambles.

Per un altre home, resident al Raval des de 1998, la voluntat de viure a Ciutat Vella no era per raons relacionades amb la història i l'autenticitat de Barcelona, sinó per raons funcionals, d'actitud i de convicció ambiental i funcional:

(15) Hi ha una opció, aquí, d'anar a viure al Raval. Diríem, no sé, unes conviccions ambientals i socials. (...) És a dir, senzillament entendre que l'única possibilitat que, crec jo, entenent la (i) del desenvolupament sostenible, entenc que s'ha de viure en ciutats compactes. Ciutats compactes vol dir, ... em, és a dir, nuclis en el qual hi hagi tots els serveis junts, és a dir, això vol dir des de botigues fins qualsevol cosa que necessitis ho tinguis a prop, fins el lleure, o sigui, tot integrat. I a més a més, que hi hagi gent de tot tipus. O sigui, llavors, jo entenc que això és una component ambiental en el sentit d'evitar desplaçaments. O sigui, el problema ambiental present i futur més important és..., és la mobilitat, llavors entenc que aquesta tendència d'anar ...em, d'anar a viure fora de la ciutat i etcètera, és una bogeria, vull dir, porta a destrossar el territori, i entenc que això comporta a gastar milions en energia inútilment, i porta a la creació de ghettos, ghettos per rics i ghettos de pobres. Anar a viure al centre ciutat és lo contrari.

Només en dos casos, els interlocutors han expressat que el fet de venir a viure al Raval no havia estat només fruit de l'oportunitat, sinó que ja era una opció que tenien prevista. En ambdós casos, existia un coneixement previ del barri, en un cas per que el nou resident treballava en un dels casals per a nens existents al barri, i en l'altre, per que havia residit al barri durant la seva infància. Però en cap dels casos, hi ha hagut una referència a l'atractivitat de la història, es tractava només d'una relació d'afecció sentimental cap al barri.

6.4.1.4. La coneixença prèvia del Raval

Bona part dels nous residents al Raval, abans d'anar a viure-hi, ja el coneixien. Com ja s'ha vist, en dos dels casos, aquest coneixement fins i tot va influenciar clarament l'elecció d'aquest barri com a lloc de residència, però aquesta no ha estat la relació més habitual. En la majoria de casos, contràriament, el

coneixement previ volia dir tenir una imatge molt concreta del Raval, formada a partir del mite del Xino i també de les experiències personals dels interlocutors en el barri, per tant la imatge del Raval tenia, normalment, connotacions força negatives. La contradicció entre tenir aquesta imatge del Raval, i el fet d'haver-hi anat a viure, es solucionava normalment, per part dels interlocutors, a partir de la delimitació concreta de les àrees on es concentraven aquests problemes, i per tant on no es podia anar a viure. I, al mateix temps, es posava de relleu com el fet de la residència havia provocat un millor coneixement del barri, i aquella imatge prèvia no era, ni molt menys, el que es corresponia amb la realitat del Raval.

En la majoria de casos el coneixement que existia del barri era força esbiaixat, dominat per una sèrie d'imatges relacionades amb les drogues, la prostitució i la delinqüència, imatges que feien que d'alguna manera, els interlocutors fossin reticents a anar a viure al Raval, com en el cas d'una dona, que després de passar uns anys a la ciutat de Los Angeles, en arribar a Barcelona i buscar pis tenia clar que el Raval podia ser un barri considerat com a perillós:

(03) ...de fet quan em van dir que era un pis al Raval, vaig dir un si però no. Depèn de quin cantó del Raval no vull, per que no tenia ganes d'això, de no poder sortir al vespre per que em fa por tornar a casa o m'hagin d'acompanyar, o aquestes coses. Però tampoc, no ho sé, a hores d'ara, quan ja m'hi he passat dons anys no em fa cap por el Raval...

Aquesta imatge del Xino, de perillositat, s'acompanyava algunes vegades amb un desconeixement real del barri, reconegut pels propis interlocutors. Per a un d'aquests, procedent de la part alta de Barcelona:

(20) per mi això era prostitució, el barri Xino, per mi això era barri Xino. (...) El barri no el coneixia, i aquesta és una de les grans paradoxes, que jo realment, ara m'he adonat que el barri no l'havia trepitjat mai, la veritat, ara realment el conec, abans m'havia passejat per la Rambla, tot just coneixia el carrer del Carme, quan anava a l'Institut d'Estudis Catalans, i coses així, però el barri en si, aquests carrers, eren totalment desconeguts, encara m'enrecordo d'un dia..., si que havia entrat, però d'aquella manera, que passar ràpid, que no ets conscient del que veus. M'enrecordo del dia que vaig parlar amb la propietària, "mira jo tinc un pis al carrer Ponent" em va dir, aquell carrer dels (?) el Ponent. I un dia, a la nit, vaig venir a passejar per aquí, i vaig preguntar en un bar, "el carrer Ponent on és? perquè jo no he trobat cap carrer Ponent". "Ja, ja, ja", i algú em va saber dir que el carrer Joaquim Costa era el carrer Ponent, i aleshores, (?) un descobriment de Barcelona, és un barri que mai havia tingut noció ni de coneixe'l ni de trepitjar-lo conscientment, sempre de pas.

Aquestes imatges predominants del barri normalment es formaven a partir dels comentaris d'altra gent, i també per l'experiència pròpia al barri, en el sentit que una bona part dels interlocutors havien passejat pel Raval, hi havien anat de "festa" per la nit, o simplement l'havien creuat en algun moment donat. Una dona, procedent de Sarrià, en treia una impressió molt clara del Raval:

(05) Jo, la primera època que vaig començar a baixar aquí, fa uns deu anys o així, aquest barri feia una mica d'impressió. (...) L'època aquesta que tens divuit, dinou anys i baixes de borratxeres aquí baix, i t'agrada el risc de dir, "oh, igual em trobo algú que es punxa aquí a la cantonada i tal". (...) Jo fa deu anys vaig començar a estudiar rus a l'Escola d'Idiomes. I recordo que anar, a les nou del matí, travessar el carrer Arc del Teatre per anar a l'Escola d'Idiomes, feia la seva impressió. I el carrer Unió mateix, i el carrer Sant Pau, de dia, estaven molt bruts, eren molt pudents, i veies gent molt marginada.

Des del seu barri, Sarrià, aquesta dona pensa que la imatge del barri estava, i encara ho està, definida per una sèrie de característiques:

(05) El barri d'on venia jo hi havia la imatge que era perillós, i que és brut, i que és poc segur²⁰.

Per altra banda, una altra dona, que havia viscut en la seva infantesa i adolescència al barri de Sant Antoni, no havia trepitjat el Raval fins als nou anys, per anar a la biblioteca de Sant Pau (fet que descriu com una aventura, com la descoberta d'uns carrers totalment nous per a ella), i no va ser fins més tard que d'alguna manera va començar a utilitzar el barri:

(03) ja quan en vaig tenir catorze o quinze tenia una certa tirada venir a baretos per aquí, (...) si de nit, marxa dura. Vaig tenir alguns sustos i aquestes coses, si..., sustos, a veure. Un susto, per exemple, allò de per error entrar en un bar de putes amb una barra americana d'aquestes, i jo amb el ciri a la mà. Jo deuria tenir tretze o catorze anys. I jo, allò, "que tienen telófono?", i ellas "pasa niña, pasa..." i jo, no?, amb uns ulls com unes taronjes, i pensant "òstia, telèfon públic!, no hauria d'haver entrat en aquest bar", i aquestes coses, si. No sustos, allò, sustos que m'atraquessin, no. Allò, sorpreses, una mica, allò vas descobrint

²⁰ Al mateix temps, però, reconeixia com la seva mare considerava el comerç del carrer del Carme i del carrer Xuclà com un comerç d'alta qualitat i selecte:

(05) Una cosa que coneixia per aquí baix, per que la meva mara m'hi feia baixar de petita, que és el carrer Xuclà. El carrer Xuclà era el carrer del comerç ric de la gent rica de Sarrià.

Aquest comerç selecte, segons l'interlocutora, encara es manté avui en dia, a més d'una sèrie de restaurants també reconeguts per la seva qualitat. Malgrat tot, però, la imatge general del Raval era una altra.

el barri, i de fet hi havia vingut bastant, ara ho estic pensant, per que quan estava a primer de carrera hi havien uns companys a la classe que tenien llogat un "cuchitril" al carrer Riereta, i clar, era allò, on acabàvem tothom, allà, festa a Riereta. (...) no devien ser ni els trenta cinc metres quadrats que tinc jo, perquè era una mena d'altell, i res. Allà anàvem a fer el que calgués...

Un home, que havia col·laborat deu anys enrera, durant els caps de setmana, en un espai per a nens situat al carrer Nou de la Rambla, explicava com la seva experiència no va ser gaire positiva, no només amb els nois del Raval, sinó amb el barri en general:

(15) No estas acostumat a que t'oferissin droga dura pel carrer, i mil coses més. (...) Cap a Paral·lel, segurament és on ara hi ha aquella plaça al costat de l'església de Sant Pau, cap aquella zona, i sí, en allà m'havien atracat per exemple,..., xorrades eh!, vull dir, d'aquestes que et prenién cinc-centes pessetes, però bueno, impressiona.

Malgrat tot, es reconeixia per bona part dels interlocutors que aquesta imatge no es corresponia després amb la realitat. Una cosa era passar pel barri en moments concrets, anar-hi de "borratxeres", i una altra cosa era viure-hi, tenir contacte constant amb la vida quotidiana del barri. Així ho afirmava una dona arribada al barri l'any 1998 des de la ciutat de Terrassa:

(04) però no és el mateix el que t'imagines que com és en la realitat. Normalment te l'imagines...el que és més visible és la part més degradada, és més visible, i és la percepció que molta gent té del Raval, hi ha molt més que tot això, hi ha molta gent que no té ni idea (?). (...) Jo temps enrera també m'he passejat pel Raval, i és la percepció que tens, perquè quan ets de fora et passejes a determinades hores i quan hi vius la vida és la mar de normal, les mestresses van a comprar, veus l'altre part més domèstica.

En termes semblants ho deia la interlocutora vinguda al Raval l'any 1996 des del barri barceloní de Sarrià:

(05) És un barri absolutament tranquil, comercial. En el moment de venir a viure-hi, sempre m'ha semblat que tot era molt fantasiós, tot plegat. (..) Em sembla que se n'havia fet molt fantasia, no ho sé, a mi mai m'ha passat res, mai ningú no m'ha atracat, i hi havia baixat bastant. No està tant degradat com la gent diu.

I fins i tot, es reconeixia la concentració territorial d'aquesta degradació al barri:

(12) Possiblement fa un any i mig ho veia diferent. O sigui, quan vaig venir, o sigui, jo coneixia això ja, i em pensava que allò era més extès. I ara que hi he

estat, que he vist el barri una mica, doncs me n'adono que està molt concentrat. A mesura que passa el temps vas coneixent i te n'adones que era més un mite.

I així ho reconeixia també una dona vinguda des de fora de la província de Barcelona, ja que reconeixia que molta gent de Barcelona tenia una imatge particular del que era el Raval -imatge que ella no tenia ni coneixia en el moment d'instal·lar-se al barri-, però que no trobava en la seva vida quotidiana al barri:

(26) doncs, la gent de Barcelona té clar la idea de Raval, també suposo com estava abans, el Xino, tal i qual, jo aquesta idea i aquesta imatge no la tinc, joestic vivint aquí, no tinc cap problema, vull dir.

En d'altres casos podia ser que hi hagués un coneixement més profund del barri, motivat per un major grau d'experiència, el que feia que no existís un prejudici, en general, cap al Raval, com en el cas d'aquesta parella que va arribar al Raval l'any 1988:

(07) No ens importava venir aquí. Coneixíem el barri. La meva dona havia viscut aquí. (...) Diguem que no hi havia animadversió al barri. No hi havia prejudici al barri.

Però inclús així, podien ser delimitades algunes àrees del Raval no volgudes a priori per a la residència, normalment del carrer Hospital cap avall, o pels voltants del carrer d'en Robador o Sant Ramon, com ja es veurà en propers apartats:

(07) En aquest sentit sí. En tal zona, penso que el tipus de pis no hem satisfarà. Possiblement si hagués trobat un "pisàs", una ganga, un pis perfecte, amb sol, una meravella i a lo millor el veïnat no hagués quadrat amb ell, si que hagués predominat aquest prejudici, penso. Però inicialment, com a conjunt, globalment analitzat, Raval?, no m'importa. No tinc problemes per desplaçar-me al Raval.

6.4.1.5. El Raval: com un poble!

Si la concepció prèvia del Raval per part dels interlocutors era aquella imatge predominant del Xino, un cop s'havien instal·lat i hi havien viscut una temporada, la impressió general passava a ser que el Raval era com un poble, un barri amb personalitat i amb vida al carrer, imatge que, contràriament a la primera, estava carregada de connotacions positives. El descobriment d'aquestes qualitats del Raval és fet, doncs, posteriorment a la residència, no és encara un factor d'atracció per a aquesta població, en la majoria de casos.

El fet que més s'ha destacat del Raval és la vida i l'ambient al carrer, donat sobretot pel pas constant de persones i per la presència de nombrosos comerços. En el cas d'una dona vinguda de Los Angeles, aquesta era una condició a l'hora de buscar barri de residència per Barcelona -sempre, però, el preu i la centralitat eren les condicions més importants-, malgrat que, com s'ha vist anteriorment, la imatge que tenia associada al Raval era la d'un barri perillós, i segons a quines àrees concretes del barri, no hi hagués anat:

(03) quan vaig tornar a Barcelona em venia de gust, això, un barri molt viu, gent que estés al carrer, això, que hi hagin bo... m'agrada sortir al carrer i veure gent, que hi hagin botigues. I per altra banda tranquil, no hi ha massa soroll, no hi han masses cotxes...

Aquest ambient, aquesta gent típica del Raval, que li donen personalitat, es feien en principi estranys i fins i tot perillosos, ja que semblava que estiguessin constantment vigilant, però aquesta sensació anava canviant amb el pas del temps. Així ho expressava un home, procedent de la part alta de la ciutat, per a qui al principi de residir al Raval totes aquestes costums se li van fer estranyes:

(20) és un lloc que si tu vens des de fora perceps coses estranyes, perceps moviment de gent estranya, mirades estranyes, gossos estranys, però arriba un moment que et familiaritzes, que formes part dels barri, que són d'allà i que no passa mai res. Vaja, jo personalment no he tingut mai cap problema, ara, entenc que des de fora, el que ve per primera vegada, li fa un cert respecte, per que tu veus gent i dius "aquests, són els camells del barri". És evident, són gent amb famílies amb molts problemes i que estàn aquí sempre, i amb els gossos amunt i avall. Però jo els considero una mica com part del paisatge, no?, queda malament dir-ho, però ja tinc una certa familiaritat amb el que ve de fora, i entenc què,... De fet cada any he buscant gent per compartir, per compartir el pis, per aquí han anat passant diversa gent, a vegades ve gent, ara vull llogar una habitació, doncs no se què, i recordo d'una noia Alemanya que va estar una setmana, i després em va dir, "mira que (?) amb tu la relació és idíl.lica, perfecte, però em fa por aquest carrer". Jo li deia "pensa que és una qüestió de costums, tu vens d'un lloc on es cuida molt l'entorn, la manera, hi ha una certa riquesa, i barris d'aquests a determinades ciutats alemanyes no te'ls trobes, potser no els trepitges, és absolutament impermeable". No, va marxar, no podia, tenia la sensació que la gent la mirava, això és una raó natural d'aquests barris, aquí estem tots controladíssims, que hi ha... quiosc, les botigues, és un petit poble en aquest sentit. (...) Tothom sap, ningú es coneix verbalment, ningú sap com et dius, potser ja si, però tothom sap quan surts, a quina hora entres, d'on vens, més o menys que fas, algú l'hi ha explicat que tal...

Però aquesta forma de relació era valorada com un fet agradable i atractiu del Raval per una dona que hi havia viscut durant la seva infantesa, i l'any 1996 després de més de vint anys d'estar allunyada del Raval, hi retornava, on encara hi residien els seus pares:

(17) Hi ha molta gent del barri que m'ha agrada. La manera de relacionar-se la gent del barri m'agrada.

Però per a aquells que no havien residit al Raval amb anterioritat, el fet de conèixer a la gent del barri, i que d'alguna manera ells mateixos es poguessin integrar a aquestes xarxes socials, també era un fet valorat de forma positiva:

(07) sobretot la gent es coneix. Quan portes temps visquén aquí la gent et coneix, vas a les tendes i et saluden, vas pel carrer i et saluden, vull dir que.. la gent que porta molts anys visquén aquí (...) es coneixen tots, saps?.

Fins i tot aquest fet de fer-se conèixer entre els veïns, era vist com una estratègia d'integració al barri, i també com una mesura de seguretat:

(39) Jo he conegut gent que viu al Raval, i quan la gent sap que tu ets d'allà, que ets del barri, no és el mateix que puguis ser guiri o puguis ser de Sant Cugat. El que penso fer és donar-me a conèixer immediatament, anant als baretos encara que em faci una mica de repelús veure en aquells gots²¹, eh, fer-els-hi saber que sóc la "nueva vecina" (¿), eh?, però potser ells ja ho deuen saber. [Tinc la sensació de viure com vigilada], havia viscut en un poble, és la mateixa... Vaig anar a la farmàcia de la cantonada i "què tal per aquí?", "bé, és com un poble, al vespre alguna corredissa però tranquils, és com un poble".

Aquesta personalitat del barri, aquest moviment de gent, i les especials relacions socials que s'establien, normalment era comparades amb les característiques d'un altre barri de Barcelona, però per buscar-ne l'oposició. Així, el districte de l'Eixample era considerat per molts dels interlocutors com un barri impersonal, on mai hi passava res, per on només hi circulaven cotxes, i per tant, no era un lloc desitjat per a la residència, al contrari que el Raval:

(04) ambient..., bueno hi ha una cosa important i és que alguns dels meus amics viuen en aquest barri (?), però després ambient, si, vida al carrer, vida nocturna... (...) Per que jo vivia en un lloc on no hi passava absolutament mai

²¹ Aquesta idea de la brutícia dels bars, i concretament dels gots, i de les possibilitats de transmissió d'enfermetats, també era expressada en una de les recerques realitzades al Raval per l'antropòleg Gary McDonogh. Durant el seu treball de camp al Raval, *in 1986 I was warned by middle-class friends of the danger of SIDA (AIDS) from drinking glasses in the Raval* (MCDONOGH, G., 1986: 26).

ningú, i tenia ganes de veure això, moviment, però clar, el que et trobes a l'Eixample és moviment de cotxes, menys personal.

En un altre cas, un home que els seus pares havien viscut i havien regentat un negoci al Raval -però ell no havia viscut l'infantesa amb els seus pares, sinó que havia estat amb els seus avis a l'Eixample-, contrastava la seva experiència en relació amb els veïns entre els vint-i-quatre anys de residència a l'Eixample, i l'aproximadament un any de residència al barri del Raval:

(25) Casi bé de poble, sí, casi bé de poble. Vull dir, surts i vas al bar del davant i saps que començaràs a conèixer gent que potser..., jo, hi ha amics, o sigui, amics del pare que jo no conec de res, que no sé ni com es diuen, però em saluden i xerrem, i xerrem de qualsevol (¿), al menys xerrem de futbol, no?. Perquè és la gent, doncs, bueno, doncs... xerrem de futbol i tal. A mi, personalment, el futbol no m'agrada, però saps que és una forma de fer una relació social dins del barri. I aleshores, doncs bueno, sí, coneixes a la gent, que no saps, ja t'ho dic, no saps ni com es diuen, però sempre et paren o si tens algun problema sempre saps que hi ha algú que et donarà un cop de mà, perquè el coneixes del barri. "Ei, escolta'm, em pots donar un cop de mà?", "Sí, sí, escolta'm, va, vinga, t'ajudo", i la gent, no sé, té aquest caliu encara, no?, que en altres barris...Jo, per exemple, sé, fins als 24 anys vaig viure a l'Eixample, i no conec ni als veïns de l'escala de l'Eixample, i en canvi aquí ens coneixem tots. I jo, t'ho dic, jo aquí estic visquent de de l'octubre, visquent cada dia, abans ja els coneixia.

El gust de barri, la personalitat, la història, van ser també característiques de Ciutat Vella que, per exemple, no es podien trobar a l'Eixample, i per això aquest districte es feia més atractiu per a la residència per a un dels interlocutors:

(14) Jo estic bé al barri, el barri aquest m'agrada, no sé, ... Ja t'ho dic, aviam, potser casi Ciutat Vella, potser també m'hagués pogut anar a viure.... doncs al cen... al nucli antic de Sants, saps?, lo que passa és que mai m'ho havia plantejat, no?, no tinc (?) amb Sants, però .... a mi m'agrada, vull dir, una mica.... el tema de ... de barris que tenen, doncs, gust de barri, i tal, no?, que hi han coses a fer, que hi ha ... saps?, que hi ha activitats a fer, que hi ha.... pse... vull dir, l'Eixample sempre m'ha semblat molt impersonal, molt ....quadriculada, molt ... que té pocs racons per a descobrir, saps?, o molts menys, vaja, ...

6.4.2. El Raval en la trajectòria residencial.

En aquest segon apartat s'ha volgut considerar quina ha estat la trajectòria residencial dels nouvinguts al barri. S'han volgut analitzar concretament dos aspectes en aquesta trajectòria residencial, en primer lloc, de quina tipologia de

llar familiar provenien en el moment d'instal·lar-se al Raval. I en segon lloc, de quin lloc particular provenien.

La primera qüestió, parcialment analitzada ja en el subcapítol anterior (veure apartat 6.3), és interessant ja que permet situar, sempre en aquest conjunt limitat d'interlocutors, el Raval en el cicle de vida d'aquests, és a dir, saber si es considera al Raval un lloc on s'instal·len llars que el veuen com una opció dins de les seves expectatives residencials i que al mateix temps aquesta opció representa una millora en la posició social, o bé si s'el considera com un lloc on s'instal·len persones que just s'emancipen de la llar familiar, i per tant és només una opció que s'adapta a unes condicions particulars d'aquestes persones. Aquest tema està força en relació amb les expectatives futures de residència al barri, i també amb el que representa aquest canvi de residència en les xarxes socials dels interlocutors, arguments que seran tractats en apartats posteriors.

La procedència dels nous residents és també important des del moment en que, per exemple, inicialment es considerava la gentrificació com un moviment de retorn de les classes mitjanes des dels suburbis (*back to the city movement*) (LASKA, S. i SPAIN, D., 1980). Aquest retorn s'explicava per l'alteració en les preferències residencials dels consumidors de classe mitjana, en principi més tendents a la suburbanització, però que en determinat moment es van decantar cap el retorn als centre urbans, trencant d'aquesta forma el que projectaven les teories tradicionals de localització residencial, segons el model neoclàssic d'usos del sòl. Aquesta alteració es devia tant a motius culturals com també a motius econòmics, i aquests eren els que explicaven el procés de gentrificació.

6.4.2.1. L'emancipació com a procés dominant.

En aquest subapartat s'ha volgut saber no tant el tipus de llar que es forma en l'anar a viure al Raval, qüestió que ja ha estat analitzada anteriorment, sinó que s'ha volgut saber la diferència entre el tipus de llar de la qual es provenia i el tipus de llar que s'ha creat, i d'aquesta forma s'ha volgut interpretar quin és el paper que ha jugat el barri del Raval en aquest grup d'interlocutors. Dels divuit nous residents entrevistats, només en tres casos l'anada al Raval ha significat un trasllat, en la resta, ha significat algun tipus d'emancipació.

En dos d'aquests tres casos que el fet d'anar a viure al Raval ha significat un trasllat, s'ha tractat d'una llar unifamiliar. El significat d'aquest trasllat, però, ha estat diferent en ambdós casos. Per una banda, en el primer cas es considerava aquest trasllat per part de l'interlocutor com una millora, en el sentit que es passava del lloguer a la propietat, i no es perdia en qualitat residencial. Així, es buscava el comprar un habitatge amb unes característiques de situació concretes

respecte a diversos serveis urbans, i amb una qualitat de l'habitatge determinada, i la casualitat va fer que d'acord amb aquestes necessitats i el pressupost disponible, aquest habitatge es trobés al Raval:

(07) Buscaves comprar un habitatge, i busques habitatges amb unes condicions determinades, no molt exigents per que no tens molt de pasta. I el trobes en el carrer Dr. Dou. (...) Allí [respecte al lloc de residència anterior] teniem un mercat a prop i teniem metro relativament a la vora. Buscàvem mantenir o millorar la situació.

El segon cas, en canvi, el trasllat va ser obligat per qüestions laborals, ja que es va trobar un negoci per regentar al Raval, i el tipus de negoci implicava el tenir la residència molt a prop. El canvi de residència, però, era considerat per part de l'interlocutor com un empitjorament degut sobretot a l'entorn que significava el barri, no pas per la qualitat de l'habitatge:

(27) (Vinimos al Raval) por trabajo, encontramos el -----. (...) Te asusta un poco [referint-se al Raval], y más viniendo de donde vienes, de Berga, que es totalmente diferente. Allí, en una casa totalmente apartada del pueblo, sólo oyes pajaritos y bueno, es totalmente diferente. (...) Buscábamos piso cerca del negocio, es mucho mejor, para trabajar, y más en un ---- que te tienes que levantar..., trabajar, tienes que madrugar, él tiene que trabajar de noche [referint-se al marit], entonces, era mucho mejor. Bueno, y así que está encima, el doble de mejor. (...) Pero quizá yo hubiese cogido, para vivir, un poco más alto, o la plaza Catalunya, no se, más que nada por el entorno.

La diferència de significat d'aquest trasllat és important, ja que en el primer cas es podria interpretar, com a mínim pel propi interlocutor, com una millora²², mentre que en el segon cas no va ser així. La diferent percepció del barri, que estava en relació al seu lloc de residència, donava aquest significat oposat. Així, per al primer, resident al carrer Doctor Dou, situat a la barriada del Carme:

(07) Llavors es pot dir que nosaltres vivim en una part més dolça, més suau del barri, més agradable.

Mentre que per a la segona família, residents al carrer de l'Om, situat a la barriada de Llevant:

---

²² Com es veurà més endavant, mentre que personalment aquest trasllat podia significar una millora ja que per a ell l'entorn no influïa, per a la resta de la gent, sobretot algunes amistats, el trasllat al Raval al principi no va ser considerat de la mateixa forma, ja que l'entorn urbà i social era considerat de forma negativa.

(27) *Vivir al otro lado de plaza Catalunya seria mejor..., hay zonas muy bonitas en Barcelona, bueno, por ejemplo, yendo para los (¿), ¿cómo se llama aquella zona?, paseo Bonanova y todo esto. Aquella zona está muy bien, pero esto de aquí es muy...*

El tercer cas de trasllat, es tractava d'una llar unipersonal, concretament d'una dona que venia de residir durant alguns anys a Los Ángeles, als Estats Units d'Amèrica, i per a qui el Raval complia una sèrie de requisits, a més dels del preu de l'habitatge, que contrastaven justament amb aquesta ciutat nordamericana:

(03) *des de que vaig deixar casa dels meus pares?. Mira vaig estar uns vuit o nou anys visquent al Maresme, a Cabrils. Al principi vaig estar en una urbanització, després vaig estar al poble. En tots aquest vuit o nou anys va haver-hi un interval que vaig estar sis mesos a Lleida, però bueno, allò va ser un parèntesi, i després vaig marxar als Estats Units, durant tres anys. Ho sigui, portava molts anys sense viure a Barcelona. I quan vaig tornar em venia molt de gust, i de fet em ve molt de gust quedar-m'hi. (...) suposo que també era el contrast, per que a Estats Units estava a Los Ángeles, que és una metròpoli amb una estructura que no és la d'una ciutat segons els meus esquemes, aleshores anyorava molt això de trobar-te gent al carrer, les botigues... (?) que la ciutat està viva, i que tot ho tens a una distància, diem, de poder caminar...*

En comparació a la ciutat de procedència, doncs, hi havia una sensació de millora per la qualitat urbana en general.

La resta de nous residents entrevistats, per a la majoria l'anar a viure al Raval significava l'emancipació de la llar familiar, concretament per a deu dels interlocutors. D'aquests, set procedien directament de casa dels seus pares, en dos casos –interlocutors que originàriament no eren de Barcelona- havien passat per casa d'un familiar resident a Barcelona abans d'anar a viure sols o en pisos compartits, i en un cas es tractava d'un divorci. La resta dels nous residents, cinc, ja havien marxat de la llar familiar, i el fet d'anar al Raval significava l'emancipació de llars no familiars, és a dir, de pisos compartits.

Entre tots ells hi ha hagut diverses estratègies per a l'emancipació, independentment del tipus de llar de procedència. En cinc dels casos, les transferències de rendes o patrimonials familiars intergeneracionals han estat la base per a l'emancipació. El més habitual ha estat el lloguer d'un pis propietat d'algun familiar, com per exemple un home instal·lat al Raval a principis de l'any 1999:

(29) *on jo visc és un pis de la meva àvia, i la meva àvia s'ha anat a un pis amb ascensor, per que ella és gran, i tal. I lloga aquest, abans que el llogués una altre persona, doncs, vaig dir que el llogava jo.*

Malgrat que no en tots els casos aquest habitatge, o la seva localització, complia amb les exigències de l'interlocutor, primaven altres condicions, sobretot les econòmiques i les de tractar-se d'un pis familiar en el que, malgrat s'estigués de llogater²³, les relacions propietari-llogater eren totalment diferents a les habituals. Per tant, s'havia d'acceptar el pis estés on estés, encara que per a alguns era preferible un pis a l'altre banda de la Rambla:

(14) *Però, aviam, tu em dius, tu prefereixes un altre pis?. Jo preferiria un altre pis però a Ciutat Vella, no?, a altres zones, podia ser que el preferís, no sé. Clar, ja posats, jo preferiria un pis a la Plaça Reial, allà d'aquells ... supergansos i amb els sostres molt alts... No ho sé, eh?. Però, vull dir, que estava aquí, i estava aquí. Potser, fins i tot, mira que et dic, potser fins i tot, bueno, no, segur, clar, preferiria un pis que estigués a la Plaça del Pi que aquí. També el preferiria. Perque és una plaça, perque hi ha més llum, perque és més maco. També, el preferiria. Però, bueno, està aquí, no?. Està al costat.*

En un dels casos, en el qual s'havia accedit a la compra, la transferència havia estat directament de rendes per tal de poder fer front al pagament de l'habitatge i a la seva rehabilitació.

Fins i tot, en un cas, la transferència no havia estat ni patrimonial ni de rendes, sinó que havia estat directament del contracte de lloguer. Així, en el cas d'un home d'origen brasiler, el fet que la seva germana ja estigués al Raval quan ell va arribar a Barcelona, va ser el que el va portar a aquest barri, i malgrat que la seva germana després va marxar, ell va continuar al mateix pis:

(07) *el pis el va llogar la meva germana l'any 87, l'agost del 87. Ella va venir aquí, després vaig estar-hi jo, ella va tornar [referint-se a que va tornar al seu lloc d'origen, és a dir, va marxar del Raval] i jo he seguit aquí.*

En la resta de casos, els procés d'emancipació es va fer en base a les pròpies possibilitats de cadascú, però en la majoria de casos, fins i tot en aquells que es va accedir a la compra de l'habitatge, no es creia que aquest fos el pis ni el barri de residència definitiu, sinó que en possibles situacions d'estabilització laboral, o de formació d'una llar familiar, molts dels interlocutors pensaven en el trasllat d'habitatge, i en alguns casos, també de barri.

---

²³ En tots els casos, l'interlocutor passava una renda mensual al propietari.

La percepció, doncs, en aquests casos d'emancipació no ha estat d'ascensió social, sinó que el fet d'anar a viure al Raval, com es veurà també més endavant, ha tingut un altre tipus de lectures, tant per part dels propis interlocutors, com per part dels membres de les seves xarxes socials.

6.4.2.2. El lloc de procedència i el procés de retorn.

El procés de gentrificació del Raval, en base al grup d'interlocutors que s'ha seleccionat, no pot ser considerat, fins a aquest moment, com un procés de retorn, en el sentit que va ésser definit per a alguns autors (LASKA, S. i SPAIN, D., 1980). És a dir, cap dels interlocutors ha resultat ser una persona que marxés de la ciutat cap a les àrees suburbanes en busca de millor qualitat residencial, i que un cop iniciat el procés de renovació urbanística del centre urbà, hagi retornat en busca, altra vegada, de millors condicions que les que podia trobar en les àrees suburbanes.

Malgrat tot, si que ha estat observat un cert moviment de retorn força particular. Com ja s'ha vist en els capítols tercer i cinqué, entre els anys seixanta i vuitanta del segle XX al Raval es va donar un procés de despoblació important: persones adultes que en emancipar-se o en busca de millor qualitat residencial van deixar el barri. En canvi, bona part dels que es van quedar, va ser per que no disposaven dels mitjans econòmics per marxar, o bé per que realment no volien, ja que existia un sentiment d'afecció cap al barri. Aquest procés de despoblament ha estat recollit en les pròpies entrevistes, com per exemple el cas d'una dona que va marxar l'any 1972 de casa dels seus pares, i reconeixia a més com bona part de la gent que de la seva edat també va marxar del barri:

(17) Ara en tinc 44, me'n vaig anar als 17, quan fa? Uns 27 exactament. (...) Si, la majoria [referint-se a les persones de la seva generació que considera que, com ella, van marxar del Raval]. La gent de la mateixa escala, gent que té fills no viuen en aquest barri. I gent que jo conec que anat a l'escola.

Si es comparen les piràmides d'edats de la població del Raval dels anys 1996 i 1970, es pot observar com l'any 1970 el buit provocat per la generació que aquest mateix any tenia entre 25 i 34 anys, el 1996 s'havia ampliat també als que l'any 1970 tenien entre 15 i 24 anys, el que significa que entre 1970 i 1996, aquest grup de població adulta, ha anat emigrant del barri o, també, una part d'ells han mort (veure gràfic 5.7 -pàg. 524-). La reducció és sobretot molt destacada entre les dones, entre les que el buit s'amplia considerablement. En dades absolutes, quasi bé en tots els grups d'edat es perd població entre els anys 1970 i 1996, però és sobretot en els grups que l'any 1996 tenien entre 40 i 49 anys en els homes, i entre 40 i 59 anys entre les dones, en els que s'ha perdut més població (quadre 6.12).

Per tant hi ha, segons aquestes dades, una mena de generació perduda, aquells que van emigrar del barri en arribar a edats adultes.

QUADRE 6.12. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ PER EDATS I SEXES AL RAVAL, 1970-1996.

Grups d'edat	1996		1970		1996-1970	
	homes	dones	homes	dones	homes	dones
0-4	577	620	2.092	1.975	-1.515	-1.355
5-9	578	561	2.270	2.141	-1.692	-1.580
10-14	621	575	2.294	2.212	-1.673	-1.637
15-19	848	796	2.426	2.201	-1.578	-1.405
20-24	1.082	1.092	2.899	2.192	-1.817	-1.100
25-29	1.368	1.220	2.372	1.709	-1.004	-489
30-34	1.306	1.159	2.174	1.901	-868	-742
35-39	1.137	1.153	2.564	2.419	-1.427	-1.266
40-44	1.039	914	2.660	2.834	-1.621	-1.920
45-49	944	893	2.658	3.072	-1.714	-2.179
50-54	1.018	848	2.134	2.945	-1.116	-2.097
55-59	1.104	977	2.201	2.960	-1.097	-1.983
60-64	1.256	1.307	2.088	2.839	-832	-1.532
65-69	1.206	1.549	1.623	2.446	-417	-897
70 i més	2.319	4.807	2.346	4.449	-27	358

Justament en dos casos, l'emigració del barri va coincidir amb la formació d'una nova llar, és a dir, amb l'emancipació de la llar familiar. Així, la mare d'un dels interlocutors just quan es va casar va marxar del Raval i es va traslladar cap al districte de Gràcia. O també el d'un interlocutor casat amb una dona que havia estat vinsquent al Raval, i en el moment que es van casar, ella va marxar cap a l'Eixample, tal i com ho van fer la major part de la gent de la seva generació:

(07) No, és que les seves amistats... Si que tenia amistats del barri, però moltes han sortit. Al casar-se, o alguna cosa per l'estil, s'han desplaçat.

En tots aquests casos, a més, els pares d'aquests que van marxar del barri, s'han mantingut al Raval, és a dir, formen part d'aquelles persones que no van emigrar del barri bé per que les seves possibilitats econòmiques no els hi ho van permetre, o bé per que simplement no van voler.

S'ha constatat, per altra banda, que es produeix, un procés de retorn, bé d'aquests fills que van marxar als anys setanta o vuitanta, o bé també dels néts, és a dir, els fills d'aquests que van marxar. Però les característiques del procés en ambdós grups han estat diferents. En primer lloc, el retorn dels fills, s'ha fet quan han estabilitzat la seva situació laboral, i en el moment que han buscat sobretot un habitatge de compra. No hi ha hagut, però, en cap dels dos casos observats, un

sentiment de voler retornar al Raval, ni pel que significava el barri ni per estar propers als seus familiars, sinó que més aviat ha estat l'oportunitat d'haver trobat un habitatge amb unes determinades condicions i a un preu assequible, el que ha motivat el seu retorn:

(07) Home, el fet de que nosaltres vinguessim aquí, doncs, als seus pares els hi fa gràcia. Estem més a prop. Tenien que agafar el metro per venir a veure'ls, i ara en res, cinc minuts, deu minuts, estan caminant. És una comoditat. Però, no, de gent que hagi vingut aquí, amistats, no. Ella com s'ho ha pres?, doncs, no tornava dient, torno a la meva terra, als meus arrels. No és això de dir, que bé.

El cas del retorn dels néts ha estat diferent. S'ha tractat, en els dos casos observats, d'històries personals diferents. En el primer dels casos, va ser la mare que en el moment de casar-se va emigrar cap al barri de Gràcia, i per tant el retorn del nét ha estat al pis de la família, ocupat prèviament per l'àvia:

(29) la meva família són tots d'aquí, (...) la meva àvia i la meva mare havien nascut en aquest pis. (...) la meva àvia sí, [encara viu al Raval], al carrer Doctor Fortuny, en una casa nova. I els meus pares viuen a la plaça Lesseps, [just quan es van casar van marxar].

En l'altre cas, l'emigració, per problemes de salut, va ser dels avis, mentre que els pares, que regentaven un negoci, van quedar-se al Raval. El nét, també amb problemes de salut incompatibles amb el negoci, va haver de marxar a l'Eixample amb els avis:

(25) els meus avis tenien un ----- que és aquest que hi havia al carrer Nou. Quan el meu pare i la meva mare es van casar, el ----- venia de part materna. Aleshores el van agafar ells i estaven visquent aquí al Raval, però quan vaig néixer jo, jo tenia asma. Aleshores, mira, va ser una coincidència, a mi em va... jo tenia asma de petit, al meu avi li va agafar asma també. Aleshores era un problema viure en el -----, per la -----, aleshores van dir "Bueno, doncs comprem un pis a l'Eixample" i sí, sí, bueno, la família va comprar un pis a l'Eixample i per qüestions de comoditat ens vam anar a viure allà els meus avis, la meva germana i jo.

El procés de retorn, però, en ambdós casos s'ha fet aprofitant el patrimoni familiar al barri, i ha coincidit amb el procés d'emancipació, de la llar familiar en el primer cas, i d'un pis compartit, en el segon. Com s'ha vist anteriorment, en el primer cas l'interlocutor va aprofitar el pis de l'àvia²⁴, el va llogar. El segon cas, també va

²⁴ Pel que es va poder saber, aquest no era l'únic pis en propietat que tenia aquesta família al Raval. Podria haver-se donat el cas que, entre aquests que van decidir quedar-se al Raval no per raons econòmiques, sinó per qualsevol altre tipus de raons, aprofitant el procés de despoblació,

llogar el pis que la mare, un cop el seu marit va morir, va deixar lliure per anar a viure amb els avis a l'Eixample i traspassar el negoci. Entremig, però, hi va haver un complicat procés d'expropiació i reallotjament, pel que el nét en aquest cas va llogar el pis resultant d'aquest procés:

(25) allà estava pagant un lloguer, aleshores estavem pagant un lloguer de..., bastant alt de 64.000 pessetes al mes, entre dos. Aleshores va arribar un moment que el noi que jo compartia pis va tindre que marxar, jo em vaig quedar sol, vaig aguantar una temporada, però vaig dir "Osti, això és caríssim" i aleshores bueno, va passar que es va morir el meu pare, la meva mare es va quedar aquí sola i aleshores va dir "Bueno, me'n vaig a viure amb els avis a l'Eixample" i aleshores vaig dir "Bueno, aprofito aquest pis" i em vaig vindre aquí.

Per tant, no hi ha un procés de retorn per part d'antics residents que haguessin marxat per les males condicions urbanístiques i socials, sinó que aquest procés adquireix unes característiques molt particulars. En primer lloc, retornen alguns que van marxar als anys setanta i vuitanta, atrets sobretot per la relació preu-qualitat de l'habitatge que adquireixen. I en segon lloc, retornen descendents dels que van marxar, majoritàriament a d'altres barris de la ciutat, atrets per l'oportunitat d'aprofitar un patrimoni immobiliari familiar, el que s'adapta a les seves condicions laborals i econòmiques. Les transferències patrimonials entre generacions, doncs, han estat necessàries en aquests casos per tal de poder realitzar el procés d'emancipació.

Pel que fa al lloc de procedència, en el conjunt de nous residents entrevistats, la majoria provenien²⁵ de la ciutat de Barcelona (quadre 6.13). Concretament, tres procedien del districte de Sarrià-Sant Gervasi, quatre de l'Eixample, dos de Gràcia i dos de Nou Barris. La resta, tres procedien d'altres municipis de l'entorn de Barcelona (Bellaterra, Terrassa i Argentona), dos d'altres municipis de la resta de Catalunya (Berga i Cervera), i dos de l'estranger (Estats Units d'Amèrica i França). Per tant, queda clar que el procés, entre els interlocutors seleccionats, no ha estat de retorn des de les àrees suburbials, sinó que han estat majoritàriament desplaçaments des d'altres districtes de la ciutat de Barcelona.

---

haguessin augmentat el seu patrimoni immobiliari esperant justament un procés de revalorització. Un altre dels interlocutors entrevistats, justament havia llogat un pis que aquesta família tenia tancat des de feia algun temps:

(20) Tinc un amic que la seva família venen d'aquest barri i tenen varios pisos, i vaig dir; escolta, pregunta a casa teva si tenen alguna cosa, i tenien un pis, precisament, tancat des de feia molt de temps. La persona que vivia aquí era una persona gran que vivia a fora, vivia en una residència.

²⁵ S'ha tingut en compte l'últim lloc de residència abans d'anar al Raval.

QUADRE 6.13.- PROCEDÈNCIA DELS NOUS RESIDENTS AL RAVAL.

	Total		Dones		Homes	
	absolut	%	Absolut	%	absolut	%
Barcelona ciutat	11	61,1	3	37,5	8	80
Municipis de l'entorn	3	16,7	2	25	1	10
Municipis de la resta de Catalunya	2	11,1	1	12,5	1	10
Estranger	2	11,1	2	25	0	0
Total	18	100	8	100	10	100

D'entre la diversitat de llocs de procedència dels interlocutors, sens dubte cal destacar els del districte de Sarrià-Sant Gervasi. Com s'ha vist en el capítol cinqué, aquest era un dels pocs districtes barcelonins, juntament amb el de les Corts, que mantenia un saldo migratori negatiu amb el districte de Ciutat Vella, fet que era posat de relleu per les diferències socioeconòmiques entre ambdós districtes. Però tal i com s'ha ressaltat en la primera part d'aquest capítol sisé, els nous residents al Raval, provinents d'aquesta part alta de la ciutat, no es caracteritzen justament pel seu capital econòmic, sinó per tenir un nivell de formació, i en general un capital cultural, superior al de la població tradicional del Raval.

6.4.3. L'habitatge i el seu estat

En aquest tercer subapartat s'han volgut analitzar per una banda, les formes per les quals els interlocutors expressen que van trobar l'habitatge, i per altra banda, quin era el seu estat físic, fent especial ènfasi a les reformes que s'hagin pogut fer, tant a l'habitatge com a l'edifici, per tal d'adaptar-los a les noves necessitats.

Pel que fa a les formes per les quals es va trobar l'habitatge, es volia donar rellevància a quina era la presència de les empreses immobiliàries, empreses de rehabilitació, o professionals concrets -arquitectes, decoradors, intermediaris, i d'altres- en la banda de l'oferta, que estiguessin donant un impuls important al procés de gentrificació²⁶. La major presència d'aquestes podia ser reflexe, sens dubte, d'una major integració del Raval en els circuits econòmics immobiliaris globals, com a mínim a nivell de la ciutat de Barcelona, i per tant, reflexe al mateix temps que el barri del Raval començava a estar en les opcions residencials

²⁶ En el cas del barri de Fairview Slopes, a la ciutat canadenca de Vancouver, el paper pioner de tres arquitectes-promotors, relacionats d'alguna manera amb el barri -dos hi tenien el despatx, mentre que el tercer hi residia- va ser essencial per iniciar tot el procés de renovació d'un barri vell i deteriorat (MILLS, C., 1993; LEY, D., 1996). Ells van ser els primers en anar-hi a viure i rehabilitar els vells habitatges, i després van aconseguir que altres persones d'entre les seves xarxes socials també s'hi traslladessin.

de moltes altres persones, però amb unes connotacions totalment diferents a les que suggeriria el Xino. Així, com expressava l'any 1991 l'aleshores Tinent d'Alcalde de Barcelona i Regidor del Districte de Ciutat Vella, Joan Clos:

S'ha notat molt que Ciutat Vella ha entrat en el mercat immobiliari de la ciutat. Abans ni tant sols no cotitzava com a tal, perquè no s'hi produïen operacions d'aquesta mena, no tenia cap preu de mercat. Ara ja s'hi compren i s'hi venen pisos com en qualsevol altre punt de la ciutat (FEBRÉS, X., 1991: 34).

Pel que fa a la rehabilitació dels habitatges i dels edificis, s'ha volgut saber si els nous residents adaptaven l'espai dels vells habitatges a les seves necessitats, o bé pel contrari, adaptaven les seves necessitats a l'espai que trobaven. Pel fet que els residents tradicionals del barri, com s'ha vist en el capítol tercer, degut a la no inversió en manteniment ni millores per part dels propietaris, de les administracions, ni per part d'ells mateixos, havien anat adaptant-se a les condicions de vida que aquest medi urbanístic degradat els imposava, l'arribada de nous residents que impulsaven reformes i rehabilitacions, podia generar, en alguns casos, conflictes importants.

6.4.3.1. Els mecanismes de cerca de l'habitatge

Les formes com els nous residents al Raval han trobat l'habitatge han estat diverses. No hi ha hagut, per altra banda, diferències destacades entre aquells que volien llogar i els que volien comprar, ambdós han utilitzat igualment els mecanismes més integrats en el mercat immobiliari, com també les pròpies xarxes socials.

D'entre aquests mecanismes més integrats en el mercat immobiliari han sobresortit les agències de la propietat immobiliària, que han aportat tant pisos vells de lloguer o de compra, com també pisos en finques que havien estat totalment rehabilitades. En dos casos, justament, es va tractar de pisos resultants de finques totalment rehabilitades²⁷, que eren posats a la venda no pel promotor, sinó mitjançant les agències immobiliàries:

---

²⁷ La compra de finques senceres, encara que fos amb inquilins en alguns dels seus pisos, ha començat a ser una pràctica habitual d'empreses dedicades a la rehabilitació. Mentre que les parts comunes i els serveis de l'edifici són renovats, en el millor dels casos els antics inquilins es poden mantenir en els seus habitatges, i els pisos buits són posats a la venda. Aquelles finques antigues, amb pisos buits, i amb possibilitats de ser rehabilitades, passen a ser objectes de cobdícia per a determinades persones i empreses. En alguns casos, en finques diferents a les dels interlocutors, han estat detectades pressions sobre els inquilins, alguns amb contractes antics i sense possibilitat d'actualització, que representen un fre a la rehabilitació.

(24) *l'immobiliària em van ensenyar un pis al carrer València, però no és el que volia i sense voler, no se com va ser, que vaig dir que venia per aquí baix i el noi em va dir: tinc un pis ara nou per aquí baix, bueno nou, rehabilitat i tal. T'importaria? a no, al contrari són les zones que vaig dir jo que podia buscar-hi. Vaig venir, vaig veure, va ser així*

TENCASA
RED ASOCIADA

Raval (Barcelona)
pasadizo, nº 51-55
Tel. 93 000 00 00 / Fax 93 000 00 00

Nos complace informarles
de la próxima apertura de
un nuevo punto de venta
ubicado en el barrio del Raval

Si busca o tiene intención de
vender, no dude en visitarnos.
Tel. 93 268 24 42 / Fax. 93 319 18 49

TASACIONES INMOBILIARIAS GRATUITAS!

RED ASOCIADA - CADA AGENCIA TIENE SU PROPIO TITULAR Y ES AUTÓNOMA

TENCASA

Que el Raval comença a ser atractiu per a les immobiliàries ho mostra, per exemple, l'apertura d'aquesta sucursal de l'empresa Tencasa al barri (TENCASA, 1999).

Però les pròpies xarxes de relacions socials també han tingut un paper important entre els interlocutors. Per una banda, la xarxa d'amics havia resultat fonamental per trobar un habitatge cèntric a aquesta interlocutora²⁸:

(03) *vaig estar mirant per tot arreu, però també volia un lloc que fos cèntric, i al final allò "radio macuto", tenim un amic que té un estudi aquí al Raval...*

Però per a d'altres, com ja s'ha vist, va resultar més important la xarxa familiar, ja que van aprofitar el patrimoni familiar. En determinats casos aquest patrimoni ja provenia de pares i avis, mentre que en d'altres va ser adquirit durant els anys vuitanta o noranta pensant en el fet que els fills hi podrien anar a viure posteriorment, però mentrestant se li podia treure un rendiment llogant-lo als nombrosos estudiants estrangers -sobretot, però no únicament, Erasmus- que

²⁸ Per a un altre cas, veure nota 24 d'aquest capítol sisé.

buscaven, i encara avui ho fan, pis al centre històric de la ciutat. Així ho expressava un dels interlocutors:

(14) Els meus pares la van comprar... pues no ho sé, devia ser l'any vuitanta... no sé, noranta, o vuitanta vuit, no sé, ... no sé, la van comprar i ... fins llavors ha estat llogada sobretot a estudiants de fora....i tal, en plan any a any .. i.. bueno, llavors, doncs, doncs, aixó... quan el pis es va desfer perquè el compartien.... vaig... [referint-se a per què van comprar l'habitatge] Mira, jo crec que te molt a veure a que ells ja pensaven que els meus dos germans vindrien i que mentrestant, doncs, doncs, devia ser barat i devia estar bé... però jo crec que té molt a veure perquè.. bueno, perquè...perquè és aixó, també és veritat que la meva mare aquest carrer sempre li havia agradat, vull dir, és socia de l'Ateneu i ... i... bueno, i venia molt... i sempre pensava que aquest barri estava bé, (?) ..ho veia sobretot abans (?) ... però crec que també hi aixó que et dic, eh?, que pensava sempre que algun dia hi vindria i tal...

Cal remarcar també com dos habitatges, un de lloguer i un altre de compra, van ser adquirits en pisos procedents de processos de reallotjament. El de compra, malgrat que l'interlocutor en defenia la legalitat de la transacció²⁹, una part del preu va haver de ser pagat en "negre", suposadament ja que les plusvàlues sobre els habitatges de protecció oficial estan limitades. Pel que fa al de lloguer, no hi havia un contracte escrit, sinó que era un lloguer de paraula directament entre el propietari i el llogater.

Els processos d'expropiació i reallotjament que s'han donat al Raval, i que en general es donen en totes les actuacions urbanístiques no només de Barcelona, sinó de Catalunya i fins i tot de l'Estat espanyol, són operacions bàsicament econòmiques i no socials. És a dir, simplement hi ha un procés de valoració de l'immoble expropiat per tal de donar una compensació econòmica, i en el cas que es dongui el reallotjament -ha d'existir voluntat per part de l'administració, i un lligam legal i demostrable entre l'ocupant i l'immoble-, només s'elabora un estudi de necessitats, en funció dels membres que formen la unitat familiar i dels seus ingressos, per tal d'assignar, mitjançant un sorteig, un habitatge, que pot ser en règim de lloguer o de propietat, i els preus que s'han de pagar. Al final del procés s'entrega la clau del nou habitatge, normalment en un acte públic, i aquí s'acaba la relació entre els afectats i l'administració.

Però en un barri com el Raval, les particulars condicions de vida d'una part de la població, degut a la migradesa dels seus ingressos, o als problemes laborals com l'atur, o d'altres problemes socials existents, van fer que el primer procés

---

²⁹ D'aquesta part de l'entrevista no hi ha grabació, ja que l'interlocutor va demanar expressament que s'apagués la gravadora.

d'expropiació i real·lotjament que es va fer, l'operació del carrer de l'Om, fos en certa manera un fracàs (TAPADA, T., 1993), ja que no hi va haver cap mesura per part de cap de les administracions per tal de trobar sortides als problemes de la població real·lotjada, simplement es van entregar les claus dels nous habitatges, ni hi va haver tampoc cap procés de seguiment per tal de detectar noves les problemàtiques que surgien i trobar solucions. Malgrat que bona part dels marginals es van perdre pel camí³⁰, simplement va ser un trasllat dels problemes socials d'un lloc a un altre, augmentats encara per la particular arquitectura del nou immoble. A més, pocs anys després de la seva construcció, va començar a presentar greus problemes estructurals, pels que bona part dels veïns han tingut que ser real·lotjats altre cop, encara que temporalment, per tal de poder fer les obres de millora, entre les quals una estructura de ferro al pati central per tal d'aguantar l'edifici, ja que existia el perill d'ensorrar-se³¹:

Falta de tela asfàltica en el edificio que produjo filtraciones de aguas de lluvia a los últimos pisos, falta de capa aislante de los marcos de ventanas exteriores que condujo a una rápida degeneración, el volumen e instalación de la caldera con un grave peligro para los usuarios, ascensores e instalaciones de TV sin la exigida protección, falta de extintores, mangueras, etc. contra incendios (TAPADA, T., 1993: 74-75).

Els problemes generats pel real·lotjament van ser nombrosos, entre els que es pot destacar, a més dels de l'augment de la inseguretat dins de l'edifici i del tràfic i consum de drogues, la inversió que va suposar per als veïns, sobretot per a aquells amb rendes baixes i no assegurades³², la compra de nou mobiliari. El particular

³⁰ Tots aquells que no van poder demostrar la relació amb l'habitatge que ocupaven, ja que estaven d'ilegals o bé estaven rellogats, no van ser real·lotjats. Teresa Tapada, que va elaborar l'estudi sobre aquest real·lotjament del carrer de l'Om, no determinava en cap moment el nombre d'afectats que van ser expulsats. Per altra banda, en el mateix estudi, es citen unes declaracions l'any 1993 de Francesc Comta al diari el País, en referència a les expropiacions i real·lotjaments a Ciutat Vella, en les quals s'afirma que *Otros se han perdido también: cerca de 300 a quienes ha habido que convencerles de que emigren. Gente en los márgenes, rechazada por sus vecinos, peligrosa. La microcirugía social es muy arriesgada. Determinar quién es un peligro para la convivencia, a quién se le ha de ofrecer dinero y destierro, es un asunto muy inquietante* (ESPADA, A., 1993).

³¹ En una assemblea de veïns a la qual es va assistir, en referència als problemes que surgien en els processos d'expropiació i real·lotjament, també va ser comentat el cas de l'edifici del carrer de l'Om, anomenat també "quinta galeria", sobretot per la particular arquitectura de l'edifici semblant a una presó. Es va comentar que l'edifici:

(36) s'havia fet sense fonaments, el terrat el van cobrir amb panots..., per tant hi ha goteres, l'edifici és nou i ja hi ha esquerdes, (...) s'està caient a trossos i ja porten més de 1.000 milions en reparacions.

³² En l'enquesta elaborada per Teresa Tapada sobre 33 unitats familiars al nou immoble, més del 31% dels enquestats estaven a l'atur, en un 24,1% la renda familiar provenia de pensions o de fons d'assistència social, i en un 24% aquestes rendes provenien de l'epígraf "altres procedències" (negocis de compra-venda, rellogats, i d'altres activitats, algunes delictives). Només en un 51%

disseny de les habitacions, estretes i llargues, va provocar que la major part del mobiliari dels vells habitatges no fos aprofitable en els nous, per tant això va suposar una despesa extra per a unes economies ja força dèbils (TAPADA, T., 1993: 85-87).

Cartell de reparació dels habitatges del carrer de l'Om (Sergi Martínez)

Però sobretot és destacable com d'entre els 400 veïns que van ser reallotjats, només un 10% van poder accedir a la compra del nou habitatge, ja que:

La situación de precariedad económica forzó a los vecinos realojados a aceptar el régimen de alquiler como forma más adecuada a su situación. (...) Los nuevos pisos fueron ofrecidos a escoger entre régimen de alquiler y compra. Las instituciones gestoras favorecieron el régimen de alquiler frente al de compra tasando unas rentas muy bajas mientras que la compra (alrededor de unos 11 millones por vivienda) estaba muy por encima de la capacidad de endeudamiento real de los vecinos (TAPADA, T., 1993: 62).

El fet que els processos de reallotjament només hagin estat considerats com a transaccions econòmiques, i no hi hagi hagut cap tipus de seguiment ni d'intent de solució dels problemes laborals i socials dels reallotjats, ha donat lloc al que Ferran Sagarra va definir com "*l'especulació del pobre*"³³, referint-se a que la

---

dels casos la renda provenia d'un sou, i només en el 65% dels casos aquesta estava assegurada, és a dir, era més o menys periòdica.

³³ Aquest terme va ser utilitzat per l'arquitecte Ferran Sagarra durant la taula rodona dins del cicle de conferències "Ciutat Vella de Barcelona. Urbanisme i Patrimoni. 1. El sector oriental", celebrat al Col·legi Oficial d'Arquitectes de Barcelona entre el 14 i el 29 d'octubre de 1997.

venda als afectats dels habitatges resultants dels reallotjaments, i per altra banda el poc control sobre aquest patrimoni immobiliari, una vegada venut o fins i tot llogat, portava a processos de revenda o rellogats que podien provocar la substitució social. Aquest procés ha pogut ser observat en tres casos, malgrat que no sempre el que ha especulat ha estat el que es podria definir com un “pobre” o marginal, sinó que han estat persones que s’han pogut aprofitar de les millors condicions que ofería el reallotjament, ja que van aconseguir accedir a un habitatge i a més el van comprar, i després aprofitant la revalorització del barri, en van treure un rendiment econòmic.

6.4.3.2. L'estat de l'habitatge i les reformes

Aquí la diferència entre aquells que han comprat l'habitatge i els que l'han llogat ha tingut la seva màxima intensitat. Els que han comprat l'habitatge, quan estava en males condicions l'han reformat ràpidament, però encara que en la major part dels casos ja l'han comprat reformat, sempre hi han fet algun tipus de canvi. Per altra banda, els que l'han llogat, s'han adaptat molt més a les condicions que hi han trobat, potser per que quan han buscat l'habitatge de lloguer, ja han buscat un lloc on no s'hi hagués de fer cap tipus d'obra. Així ho expressaven, per exemple, dues de les interlocutores que buscaven un lloguer econòmic al Raval, arribades al barri els anys 1997 i 1998 respectivament:

(03) estava arreglat, hi havia posat, bueno, tenia el bany i la cuina nous, era tot un espai, havia tirat els envans a terra, tenia molta claror, estava decent. (...) No vaig haver de tocar res, per això també em vaig decidir per aquest, per que com no tenia ni mobles ni res.

(04) Va ser la única de totes les que vaig anar a veure que no s'hi havia de fer res. O sigui, el cuarto de bany i la cuina reformats, i la casa neta.

Només en tres casos els llogaters, en el moment d'entrar a l'habitatge, han hagut de fer algun tipus de rehabilitació. En un d'ells, l'habitatge havia estat molt de temps tancat, i per tant el llogater el va haver de netejar i pintar, però a compte del propietari:

(20) vaig veure, aquí vaig veure, al Raval vaig veure dos, un al carrer del Carme, vaig veure un altre al carrer Joaquim Costa, i després aquest, realment vaig tenir molta sort amb aquest, jo considero que vaig tenir molta sort, va haver-hi molt bon entesa amb la persona aquesta, perquè buscava algú que pogués estar al pis, més que per una necessitat de llogar-lo i treure diners, una necessitat de manteni'l, tenir-lo obert, arreglat. Llavors clar vem arribar a un acord econòmic molt bo, ells em van pagar la pintura del tot el pis, me'l van posar a punt perquè

entrés a viure, per mi aquelles circumstàncies (?), em va sortir molt bé, molt bé la jugada en aquell moment (...) Vaig ajudar a pintar una miqueta, però de fet van acabar pintant els pintors, vaig netejar molt, això si, era un pis...

En un altre cas, les obres eren d'una envergadura superior, ja que s'havia de reparar una part del sostre i s'havien de canviar els tubs de l'aigua, però pel preu que havien acordat el lloguer, les obres van anar a càrrec dels llogaters:

(05) Quan vem entrar aquí, en el senyor ----, que és l'amo, se li havia derrumbat el diposit d'aigua de la teulada i se li havia destrossat..., el sostre aquell no existia, el sostre de l'entrada. O sigui, era un forat. Hi havia tres fustes, quatre pals de ferro, i era absolutament depriment. I no estava pintat el terra (¿). Però arreglar en plan bricolage, no hem fet cap obra, a part dels tubos de l'aigua que eren plom, coure, plom, coure, i ens van dir que això era dolent per la salut, a més no anava bé la presió. Hem fet els tubos de l'aigua, que ens ho va fer un amic. I la resta no, la resta ha sigut arreglar bricolage.

I en el tercer cas, les obres tampoc van ser gaire importants, i també pel tipus d'acord amb el que havien arribat amb el propietari, van anar a càrrec del llogater:

(30) No tiramos ninguna pared, ninguna... Pero primero, quitar el polvo, sacar todo el polvo, lavar, lavar, lavar y lavar..., luego pintar, y pusimos nosotras la electricidad (¿). No había instalación eléctrica, no había nada, a mi me dijeron que hacía treinta años que no vivía nadie.

Per tant, en la majoria de casos, els nous residents van tendir a buscar habitatges en els que no haguessin de fer ni posar res, en els que el toc personal només estava en certs aspectes de la decoració, i també en el mobiliari:

(03) Penjes, allò, el pòster, i aquestes coses, per que tingui el toc personal, canviar la cortina de bany, i ja està. (...) Jo només vaig posar una taula i uns bucs, però tampoc hi cabia res més, i un armari que em va regalar el carrer, el vaig trobar i vaig dir, mira ja tinc armari. Però tenia llit, i vaja, ho tenia pràcticament tot.

Els que més reformes i adaptacions han fet, han estat aquells que residien en un pis de lloguer, però que pertanyia al patrimoni familiar. En un d'aquests casos, les reformes van ser importants, fins el punt que es van haver de tocar unes vigues del sostre ja que es va descobrir que estaven trencades. Com en moltes altres obres, no es va sol·licitar el permís corresponent a l'Ajuntament, i davant l'envergadura de les obres, suposadament algun dels veïns va denunciar-ho:

(14) *vam dir d'eixamplar el menjador i fer com cuina-menjador, no?, que és el que hi ha ara, perquè és més espai, perquè, clar, aquest pis té un problema que és que hi ha la... qué és molt llarg, bueno encara ho és ara, no? , que és una mica pis tub, en el tema passadís, ... llavors, doncs, ens vam, vam... bueno, dic vam perquè ... la meva mare em va ajudar i la meva germana també una mica, i... llavors doncs es tractava de fer aixó ...llavors, a l'hora de fer aixó, que era tirar el tabic-envà a la cuina i ... i... canviar la cuina, no?, ... doncs, vam decidir treure també el fals sostre antic ja, aquí, no?, que hi havia el menjador, perquè a sota es va treure una mica i va haver una mena de vigues de fusta, no?, llavors, quan vam treure aquestes vigues de ..., quan es va treure aquest fals sostre a sota, hi havia dos vigues, que són aquestes d'aquí, que com veus les de ferro ja estan una mica totes posades a sota, em sembla que eren aquesta i ....aquesta, que estaven trencades, no?. Perquè, aviam, aquestes obres es pretenien fer sense demanar permís ...vale?, ...era un envà molt poc, i era lo de la cuina i tal, fer un "assabentat?" i ja està, val?, dir que s'ha fet la cuina..., reformes a la cuina i ...punt, no?, però no obres de ..., per molt que fos un petit envà que es tirava, no obres de, de.. menors que és el que s'ha de demanar però, bueno, mil vegades no es demanen perquè és calers tot,no?,..... llavors, clar, què va passar?, que quan aquestes dos vigues estaven trencades llavors va haver de venir un arquitecte tècnic i el tio va dir que .. que, bueno, que... ell no podia assegurar-ho, però que podia ser que .... que la casa caigués, diguem, no?. O sigui, en plan..., ell va dir: home, potser no passa res però potser sí, no?. (...) Llavors quan es va fer aixó ...doncs... clar una mica tot va venir sobre la marxa, no?, ... tampoc vam demanar el permís, no?, ... Llavors va ser quan va venir l'òstia perquè ... clar, és que com una cosa va portar l'altre i el permís era molt car demanar-lo i tal. Doncs resulta que hi va haver-hi una denúncia i ... aquesta denúncia... que no sé de qui va ser ... però que sempre he sospitat que va ser dels veïns, o d'algun veí.*

Aquest ha estat, però, l'únic conflicte entre els nouvinguts i els veïns tradicionals que s'ha creat per causa de les reformes en l'habitatge, d'entre tots els nous residents entrevistats. Cal tenir en compte, però, que també aquest ha estat l'únic cas en que s'han fet reformes importants en l'habitatge, en els altres casos, com s'ha vist, quan s'hi havien fet obres aquestes eren molt menors. Malgrat això, el conflicte sens dubte és reflexe de l'actitud defensiva d'alguns dels residents més antics davant l'arribada a l'edifici d'un veí que representa un element de canvi important.

En els pisos de compra les obres de rehabilitació han estat més importants i freqüents. A diferència dels llogaters, els propietaris han buscat adaptar l'espai residencial als seus gustos i a les seves necessitats, i no només en la distribució d'aquests espais, sinó que també, i de forma molt important, en la decoració i el mobiliari que han utilitzat.

Excepte en un cas en que l'interlocutor va accedir a un immoble totalment rehabilitat, en que els habitatges eren completament nous, i per tant no hi va haver de fer absolutament res, en la resta de casos les obres van ser diverses, afectant diferents espais de l'habitatge:

(17) *Jo he canviat, he fet la cuina, i he fet una finestra més gran. No he tocat res més. El pis estava en bones condicions.*

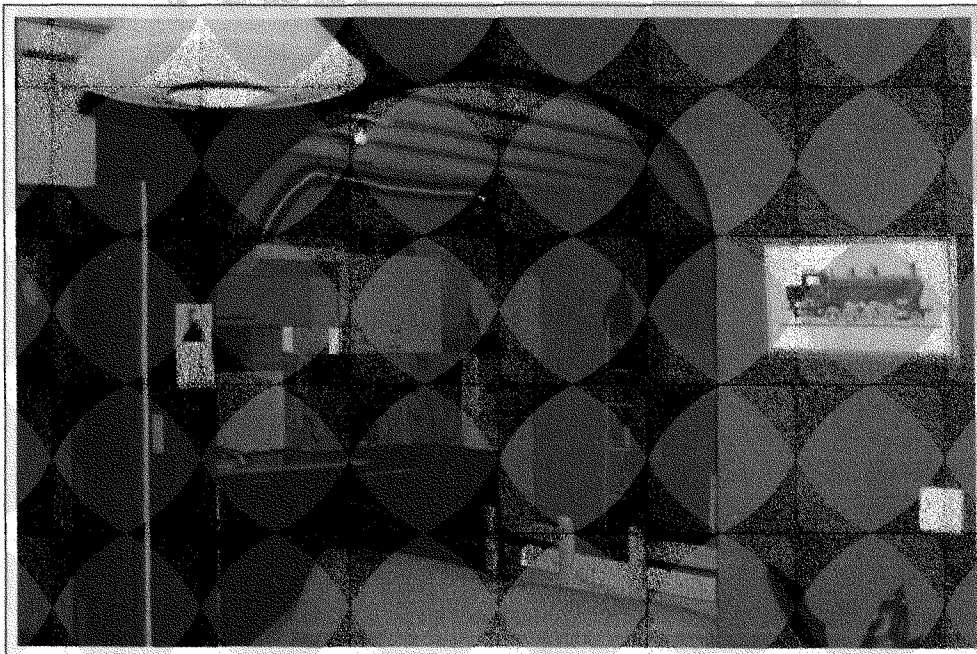
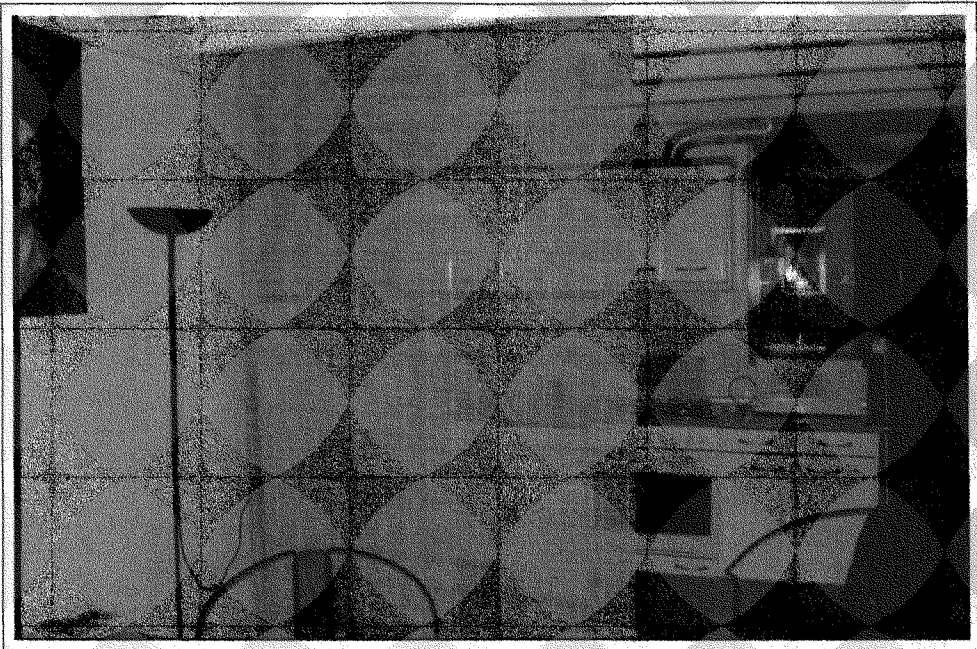
(26) *Hi havia un passadís per aquí, vaig fer una mica d'obra. Vaig posar parquet, vaig posar la cuina... (...), els armaris en sis anys que no s'havia utilitzat estaven tots podrits.*

Només en un dels casos, la rehabilitació de l'habitatge va ser total. L'interlocutora va adquirir un habitatge en un immoble en el que les parts comunes havien estat rehabilitades, mentre que els espais domèstics podien ser renovats en funció de cada comprador. Aquest fet, juntament amb el de poder aprofitar alguns elements "vells" de l'habitatge, van ser els que més van motivar per a la seva adquisició:

(39) *Una sola empresa ho ha comprat tot, ha fet la divisió horitzontal que no estava feta, per que tot era d'un sol amo, i ha venut. Ha venut a antics llogaters i a gent nova sobretot. (...) L'empresa, la rehabilitació, ha consistit en fer totes les estructures generals, l'escala, connexions de llum, el gas, l'aigua, tot fins a la porta, o sigui, a dins no hi ha fet res. A dintre els ha pintat i han posta parquet nou. (...) Té possibilitats i molta llum, a mi m'agrada tirar parets, m'agrada el vell, m'agrada rehabilitar. (...) M'agradaria que hi haguessin vigues de fusta, i que hi haguessin bovedillas també. I és més, un parell de parets les penso repicar per que he vist que hi havia maó massís d'aquell bufó. Per que ho he vist en els pisos de reforma de baix. Llavorens les parets mestres són de maó, eh?, que el vull destapar i barnisar. No tot, només un tros.*

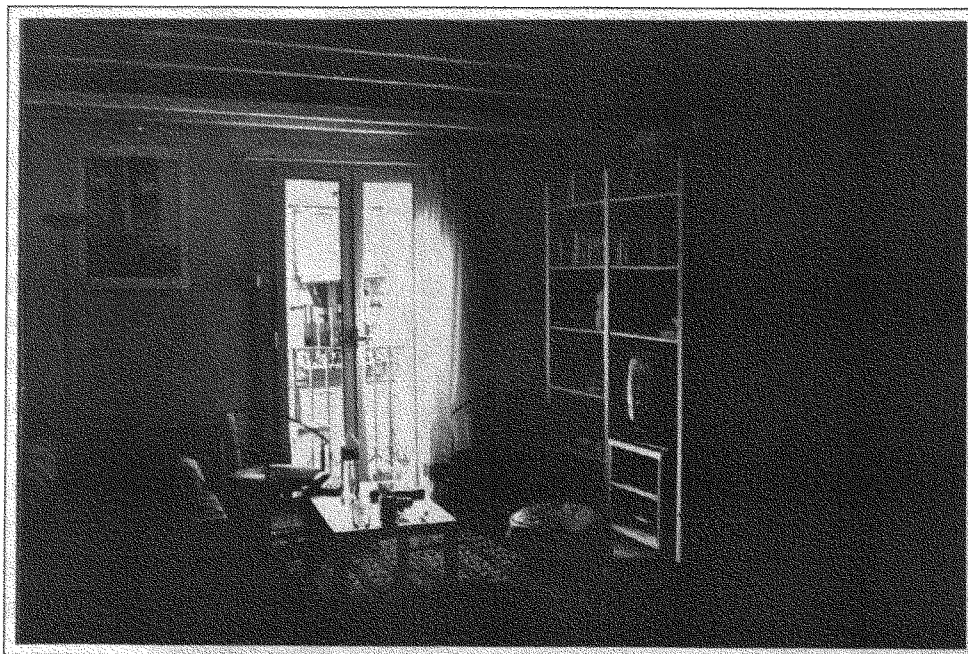
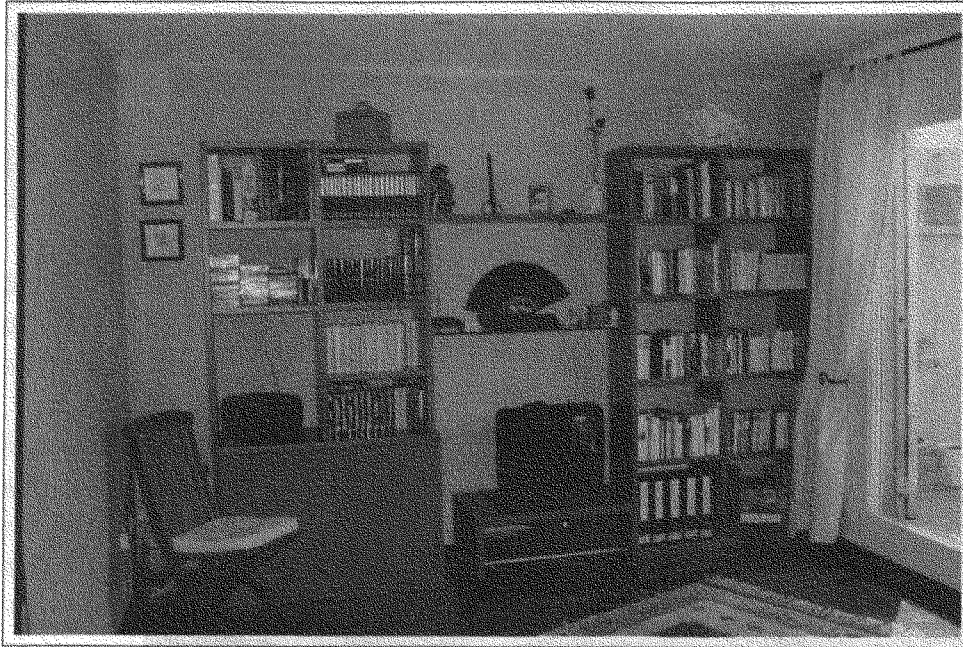
Aquestes diferències entre els llogaters i els propietaris a l'hora de fer les reformes, es posaven de manifest en una interlocutora que esperava a comprar per fer-les. A més, esperava trobar un pis vell on poder rehabilitar justament aquestes parts velles:

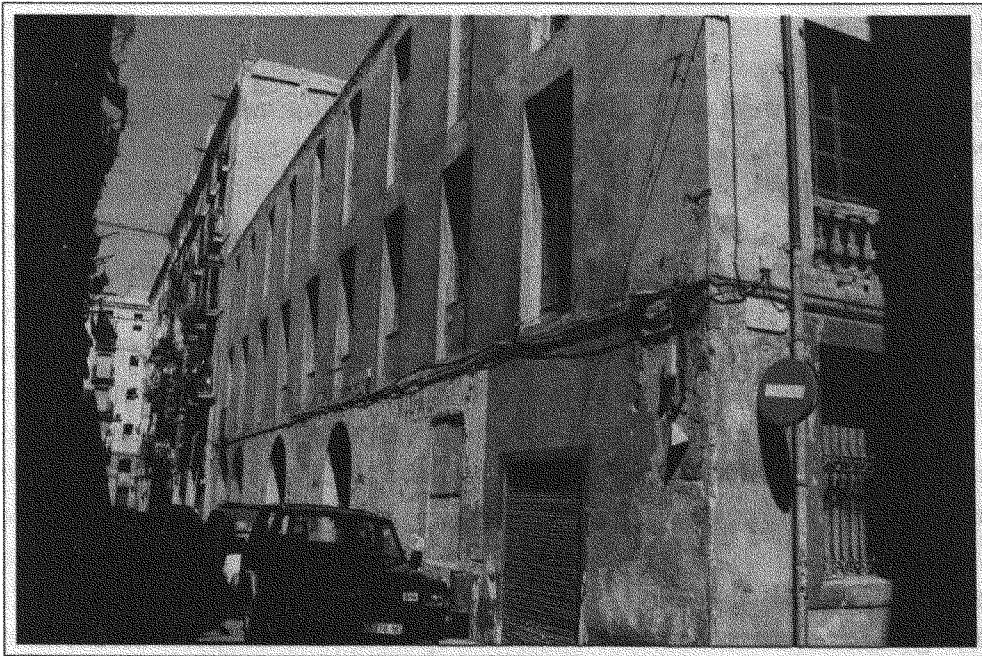

Interior de dues cuines en habitatges dels interlocutors. En ambdós casos, la cuina està connectada directament amb la sala d'estar i menjador. En el primer cas, les obres de reforma van incloure aquesta connexió. En el segon, l'habitatge ja va ser llogat amb la distribució feta. Destaca sobretot el color de les parets (Sergi Martínez).

Interior de dues sales d'estar. En el primer cas, pis de propietat, destaca el color de les parets, la decoració, el parquet i el mobiliari. En el segon, pis del patrimoni familiar que va ser rehabilitat, destaca altra vegada el mobiliari i la decoració, oferint en ambdós casos un aspecte de modernitat (Sergi Martínez).

En la foto superior es pot observar un anunci d'un "loft" al Rayal Aquest no ha estat, encara, un mercat excessivament explotat al Raval. En la foto inferior, una antiga indústria de calçat, entre els carrers de la Lluna i Guifré, actualment reconvertida en un estudi de fotografia (Sergi Martínez).

(30) *De hecho, estoy buscando para comprar un piso, y quiero un piso donde pueda hacer reformas. A mi me gusta lo viejo, y si no es viejo, pues es supermoderno, pero a lo ..., o sea, si es moderno, es moderno, pero muy moderno. Esto..., estos edificios nuevos pues, son modernos, pero.... es como el lujo, gran gran lujo o a lo cutre, pero el intermedio no.*

Curiosament han estat molt pocs els casos en que, tant llogaters com propietaris, han volgut resaltar aquestes parts velles en els seus habitatges. Entre els que han accedit a la propietat, o aquells que han accedit a un pis del patrimoni familiar, només dues persones han fet alguna reforma per tal de rehabilitar i deixar a la vista parts velles de l'habitatge.

Però també hi han hagut diferències molt visibles entre llogaters i propietaris en la decoració i el mobiliari utilitzat. L'estètica d'ambdós grups ha estat ben diferent, així, mentre que els primers han demostrat tenir molt poques preocupacions pel que feia referència a l'estètica, com s'ha vist anteriorment, per exemple, amb l'aprofitament de mobiliari trobat al carrer, o com ho expressava directament un dels interlocutors:

(08) *I clar, com també, jo soc bastant..., no miro prim pels detalls, no m'amuïno gaire per l'estètica, l'aixeta de color blau.... El que sí que tinguis espai, que estiguis bé, això és evident.*

Els propietaris, en canvi, donaven molta més importància a aquests aspectes. Sobretot els mejadors i sales d'estar, que han estat aquells espais més visitats, eren ambients molt diferents d'aquells dels llogaters. El mobiliari, normalment de disseny modern i relativament nou, on tot, des de les cadires i el sofà, fins a la resta dels mobles, seguia una mateixa línia; la il·luminació, formada per diversos punts de llum de poca intensitat; el color de les parets, algunes vegades simplement blanc, però d'altres ocres i blaus simulant estucats venecians; el terra, cobert per catifes o per parquet...

Per tant, sobretot entre els llogaters, la possibilitat de poder reformar l'habitatge i adaptar-lo al gust i les necessitats de cadascú no apareix com un factor essencial en l'elecció residencial. En tots els casos, però, l'habitatge representava únicament el lloc de residència, i no al mateix temps el lloc de treball. És, segurament, entre aquest grup de població que busca un habitatge que també tingui funcions de lloc de treball, com els arquitectes o els artistes, que les possibilitats de reforma o rehabilitació són més importants, com així ho expressava, en el marc de l'exposició *Escenas del Raval*, realitzada al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, un dissenyador gràfic i d'interiors, resident al Raval des de l'any 1996 en un pis de propietat:

(38) *...després vaig tenir la necessitat de buscar un lloc fix amb la meua companya i a Barcelona els dos treballem a casa i com autònoms, per tant ens interessava un espai on poder viure-hi i treballar-hi. Ens va atraure la idea de viure justament a Ciutat Vella, potser també perquè vem trobar un espai, una casa que estava en fase d'ocupació que en termes comercials en diuen un "loft", és a dir, un espai obert que quan el compres no està condicionat per envans i altres coses i que ens va permetre arreglar-lo per dins a la nostra manera, cosa que també va ser un atractiu afegit.*

D'entre els nous residents entrevistats, cap d'ells ha estat un resident d'aquest tipus d'espais que, donat l'important nombre d'antigues indústries que hi ha al Raval, podria ser força habitual³⁴. Per altra banda, si que va ser detectat un important nombre de tallers d'artistes que aprofitaven antigues instal·lacions industrials³⁵. En una d'aquestes, situada al carrer Riereta, un dels artistes que tenia llogat un espai feia mes de deu anys, expressava com només acudien al barri a treballar, ja que podien trobar suficient espai i a un preu barat com per poder desenvolupar la seva obra i així sobreviure. Però per altra banda, opinava que mai viurien al barri, ja que el tipus de veïns que hi havia no els hi agradaven, per tant el Raval només era un lloc on treballar. Possiblement sigui així per la majoria d'arquitectes i artistes que s'han instal·lat al Raval, és a dir, només hi treballen però no hi resideixen. Constitueixen, sens dubte, un col·lectiu sobre el qual encara no s'ha fet cap estudi, malgrat que per exemple en el cas de la plaça Reial, l'estudi d'arquitectura d'Oriol Bohigas, Josep Martorell i David Mackay va tenir un paper mediàtic i d'atracció destacat.

Per altra banda, també és destacable el fet que la major part dels llogaters que han realitzat alguna reforma en el seu habitatge l'han feta ells mateixos, no han contractat serveis a tercers, i per tant hi han invertit el seu propi treball. En canvi, tant propietaris com aquells que aprofitaven el patrimoni familiar, han realitzat reformes molt més importants, el que ha significat la inversió d'un capital major i, sovint, la necessitat d'acudir a préstecs per a aquesta finalitat. Les obres normalment han estat realitzades per contractistes i personal especialitzats, i l'aportació personal en forma de treball dels propietaris ha estat molt menor que en el cas dels llogaters. Cap d'ells però, ni propietaris ni llogaters, han utilitzat els

³⁴ Per referències a les entrevistes, es va poder constatar que un nombre important d'arquitectes i dissenyadors havien instal·lat els seus despatxos en aquest tipus d'espais al Raval. Posteriorment, la revista *Metropolis Mediterrània* va publicar, en un dels seus números de 1999, una guia d'estudis de disseny, arquitectura i artesans a Ciutat Vella, dels quals 31 d'arquitectura, 9 de disseny i 8 productors artesans estaven al Raval.

³⁵ El dia 13 de juny de 1999, es van poder visitar alguns d'aquests tallers situats al Raval degut a la celebració dels Tallers Oberts'99, en els que els artistes i creadors de Ciutat Vella obrien les portes dels seus tallers a la gent que els volgués visitar.

mecanismes establerts per l'administració per tal de subvencionar les obres de rehabilitació en els habitatges.

6.4.3.3. L'estat de l'edifici i les reformes

Pel que fa a les obres de reforma en els espais comuns de l'edifici o les xarxes de subministrament, només aquells interlocutors que han accedit a la propietat de l'habitatge hi han pogut participar. Dels cinc propietaris, només dos estaven en finques en les que podia ser probable que es fes alguna reforma. Els altres tres, dos havien adquirit un habitatge en finques totalment rehabilitades, i el tercer havia adquirit una finca en un immoble pràcticament nou. Però en els dos primers casos, aquests propietaris havien estat activament involucrats en el procés de reforma d'alguns espais de l'immoble, a les que els veïns no van posar cap tipus de problemes, com ho expressava un dels interlocutors arribat al Raval l'any 1988:

(07) Reformes no, rentar-li la cara sí, perquè la gent del bloc mira de tenir cura. Quan vàrem venir feia un any que s'havia fet la façana i ara fa un anys que s'ha tornat a fer. Al març del 98. En deu anys s'ha fet dues vegades la façana. S'ha arreglat el portal, en el sentit, de que si hi ha obres per fer, es fan. No es deixa que es deteriori la finca. En general, [la iniciativa és de] el veïnat. Quan no és un és un altre. No és que ens barallem per fer coses, però convindria fer la façana, o que us sembla si arreglem el portal, o que us sembla, a bé, bé. Potser hi ha discussió per trobar un preu més barat o un altre, no sol haver-hi una negativa a gastar-hi diners.

Malgrat que no a totes les iniciatives la comunitat accedia, ja que les necessitats de cada membre eren diferents:

(07) Perquè jo, per exemple, he dit "perquè no posem una parabòlica, que així podrem veure altres coses?". I això ja no els hi tira tant.

En l'altre cas, una dona que es va instal·lar al barri l'any 1996, just acabada de rehabilitar l'escala de l'immoble, el qual era aproximadament de la primera meitat del segle XIX, els veïns ja s'estaven començant a moure per rehabilitar la façana³⁶ i, fins i tot, instal·lar ascensor:

(17) És una comunitat que no posa pegues en general a fer res de l'edifici. (...) Estem demanant pressupostos, volem fer la façana, i jo dintre de 3 anys

---

³⁶ Havien acudit a l'*Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella* i també a l'*oficina de Barcelona*, posa't guapa. D'ambdues havien aconseguit subvencions del 30% del pressupost a fons perdut per tal de reformar la façana.

vull començar el tema de l'ascensor. [Sobre el tema de l'ascensor] quan se'n van parlar, uns que si, altres deien que no. S'haurà de tallar un tros d'esglaó. Però va ser una conversa entre: la façana, l'ascensor, l'escala, amb lo qual penso que... ja em sortia fum del cap i l'administrador em va dir: "penso ens hem precipitat una mica". El canvi ha estat massa dur per la gent de l'escala. I, vaja jo crec que s'aconseguirà, s'ha d'insistir molt i lluitar molt, jo crec que si.

Però també la majoria de llogaters estaven disposats a fer reformes en les escales, façanes, terrats i xarxes de subministrament dels immobles, però normalment qualsevol intent havia toparat amb la negativa de la mateixa comunitat de veïns, sobretot de la gent gran, o d'aquells amb unes economies més febles, tal i com ho expressava tres dels interlocutors, tots ells inquilins, i arribats al barri els anys 1989, 1999 i 1997 respectivament:

(08) *Inclús el que és més dinàmic i tot és l'amo d'aquest pis. Llavors, si que ell ha intentat, per exemple, fa un any o dos, arreglar l'entrada que està bastant dolenta, i al final els altres, el del segon no va voler. S'ha quedat així, sense pintar. (...) Els que viuen en aquesta finca són gent gran. El del primer és una viuda que té 84, el del segon és una parella que els dos tenen 83-84 anys, i clar també no veuen clar de pintar l'escala ni de fer moltes reformes.*

(29) *Volien arreglar l'escala, i posar aigua corrent, per que aquí encara hi ha aigua de dipòsit, però clar això, ningú no és vol rascar la butxaca mai. (...) No (ni els propietaris), per que aquí la gent tampoc (?), és gent treballadora, però tampoc és allò què, (?) llavors clar, i a més com què no s'ha pagat mai, només a les finques noves, doncs els veïns paguen, no sé si són unes 10 ó 20 mil pessetes a més [referint-se a les despeses de comunitat]. (...) I aquí mai n'hi ha hagut [de despeses de comunitat], i la gent no està acostumada a pagar, quan s'ha de fer algu, la manera (?) s'ha de pagar de cop, i per això és un edifici que la gent no s'engresqui. Però s'ha de fer, perque, és una escala que mai s'ha pintat, com la majoria, mai s'ha pintat, i les tuberïes dels desaigües es filtren per las parets a fora, t'has fixat que hi han llocs despintats?, i després las tuberïes dels desaigües són tan velles que ja han filtrat, ja han xupat la paret, i s'ha d'arreglar. Quan es tracta de rescar-se la butxaca, doncs la gent, és reàcia, i sobretot quan la gent no li sobra els calers.*

(13) *A nivell de comunitats de veïns, el que passa és que hi viu molta gent gran, o..., o en altres escales, en la meua em sembla que no n'hi ha, determinada gent amb situacions il·legals i tal, i qualsevol tramitació que es faci a nivell de comunitat de veïns és difícil, o pot ser problemàtica.*

Per altres, el problema no estava en els veïns sinó que estava en el mateix propietari de l'immoble, el qual es resistia a invertir en el seu manteniment i rehabilitació, possiblement esperant que els llogaters deixessin els pis -bé per la pròpia degradació de l'immoble, bé per altres raons- i així poder-ne obtenir unes plusvàlues, com en el cas d'aquests interlocutors, residents al Raval des de l'any 1998 i 1997 respectivament, el primer dels quals considerava les reformes a l'escala i al terrat com a prioritàries, mentre que el segon ressaltava la deixadesa del propietari:

(15) Em pretés incordiar a la propietaria en aquest tema, però cadascú va pel seu compte. A vegades et trobes algú que diu "aquesta escala és una merda!", "que no se què". Després li vaig dir jo a la propietària, però no...

(12) Les parts comunes un desastre. El propietari no s'ocupava gens. A banda que és una finca que no tenia aigua corrent, tenia aigua d'un pou, i de dalt, suposo, i el propietari mateix deia barra lliure amb l'aigua, per que la cuota està inclosa en el lloguer, però no hi ha comptador d'aigua. Llavors que vol dir això. Que hi ha uns dipòsits a dalt, que es van omplint, no saps com i tu n'utilitzes l'aigua. Jo mai m'he queixat, per que al ser una persona, quan et dutxes, quan fas servir aigua no en gastes massa, encara que en facis servir molt, no gastes massa. Hi ha veïns, que són tres i quatre persones, que noten que el dipòsit es buida.

En aquest sentit, des de la pròpia Oficina de Rehabilitació de Ciutat Vella es reconeixia com el llogater no tenia cap tipus de força en el tema de les reformes, i era el propietari l'únic que podia decidir sobre elles:

(00) ... hi ha una certa desatenció sobre els llogaters. Les accions d'aquesta oficina tècnica, de foment a la rehabilitació, estan encaminades cap als propietaris verticals i les comunitats de veïns, que són, en definitiva, els que poden aprofitar les plus-vàlues que es generen de la millora de l'espai públic i també del privat. Els llogaters, a no ser que arribin a un acord particular amb el propietari, no poden intervenir en el procés de rehabilitació. Els propietaris són sempre els que tenen l'última paraula.

Seria interessant, per altra banda, poder saber quins han estat els propietaris que han accedit als ajuts a la rehabilitació d'aquesta oficina i, sobretot, els efectes que han tingut les rehabilitacions en els lloguers i en els llogaters. Aquest pot haver estat un tipus d'expulsió indirecta de la població, ja que en determinades situacions, la Llei d'Arrendaments Urbans (LAU) permet repercutir sobre els lloguers una part de l'import de les obres de manteniment i rehabilitació dels espais comuns de l'immoble. Es tractaria d'una expulsió provocada, com s'ha vist en el capítol quart, pel mercat, per l'evolució del procés de renovació del barri,

sobre la qual l'administració no ha establert cap tipus de mesura específica diferent a aquella que preveu la LAU aprovada l'any 1994. També aquestes mateixes possibilitats de revalorització del patrimoni immobiliari poden haver portat a un augment de les pressions dels propietaris per intentar fer fora els pisos als llogaters, ja sigui augmentant deliberadament l'estat de degradació dels edificis, i també per altres mètodes³⁷.

El que s'ha pogut constatar, doncs, és que durant el període que s'ha desenvolupat la recerca, el particular estil arquitectònic dels habitatges i dels edificis residencials del Raval, i les possibilitats de fer reformes en aquests, no han estat considerats com un dels principals elements d'atracció per a aquesta nova població. Com s'ha vist al capítol tercer, el procés urbanitzador del Raval, sobretot a partir del segle XIX, va donar lloc a uns edificis residencials amb una qualitat arquitectònica deficient, tant per la seva concepció -els habitatges eren destinats en la seva major part a la classe obrera-, com pel procés de densificació i degradació que s'hi ha donat. Aquests habitatges actualment han ofert una possibilitat residencial per un preu assequible a bona part dels nous residents entrevistats, molts d'ells amb unes possibilitats econòmiques limitades. Com s'ha vist, en pocs casos l'arquitectura dels edificis i habitatges i la valoració d'allò vell a partir de la rehabilitació han estat elements que han influenciat la localització residencial, més aviat al contrari, en els habitatges i els edificis s'hi han trobat més problemes que elements de caire positiu.

6.4.4. Règim de tinença de l'habitatge i temps futur de residència al Raval

En aquest quart apartat s'ha volgut analitzar quin ha estat el paper que han jugat ambdós tipus de règim de tinença, el lloguer i la propietat, en l'assentament dels nous residents al Raval. Així, mentre que la propietat és sovint entesa com una inversió, el lloguer és interpretat com un consum (GENERALITAT DE CATALUNYA, 1996), relacionat amb que el lloguer és definit com una situació de transició, una situació en la que no es té claredat sobre el futur, mentre que l'accés a la propietat

---

³⁷ En diverses ocasions s'han pogut constatar situacions d'aquest tipus. Des d'un inquilí que anava observant com l'escala de la finca on habitava anava essent gradualment destrossada i, segons deia, rebia amenaces per tal de que marxés del seu habitatge, fins a un altre que havia rebut un import de diners molt baix de part del propietari per poder donar com a entrada d'un altre pis, a canvi de deixar el que estava ocupant com a inquilí, i així el propietari poder procedir a la rehabilitació de tota la finca. En bona part, el baix nivell de formació d'una part dels afectats, el desconeixement dels seus drets com a inquilins, i la immediatesa d'altres problemàtiques a més de la de l'habitatge, han portat a situacions molt injustes, que representen sens dubte, l'altre cara del procés de gentrificació del Raval.

significa tot el contrari, seguretat i estabilitat (CORTÈS, L., 1995: 322-325). Així, ambdós tipus de règim de tinença s'han volgut posar en relació, doncs, per una banda amb la diferent concepció inversió-consum, i per altra banda, amb al temps futur de residència al barri que expressen els interlocutors.

En els processos de gentrificació és important saber què busquen els gentrificadors al voltant del seu habitatge, ja que sobretot en els casos que accedeixen a la propietat, l'oportunitat de revalorització i obtenció de beneficis és un fet innegable. Així, per una banda, en un dels primerencs treballs de Neil Smith sobre el procés de gentrificació, el paper dels gentrificadors era situat sobretot en l'esfera de la producció més que no en la del consum, i tal i com la gentrificació era col·locada en la dinàmica general de l'acumulació de capital i la inversió en el medi construït, el paper dels gentrificadors quedava supeditat a aquesta dinàmica més general en la que altres actors, com els promotors, les immobiliàries, els bancs i fins i tot l'Estat, tenien també papers actius (SMITH, N., 1979a; 1979b). Com s'ha vist en el capítol primer, aquesta supeditació dels gentrificadors als moviments de capital, va ser criticada per diversos autors, que han intentat situar les causes de la gentrificació més en la banda del consum i en el canvi de les preferències residencials i culturals dels gentrificadors, que no en la de la producció (LEY, D., 1986; HAMNETT, C., 1991; CAULFIELD, J., 1994). Ambdues formes d'entendre el procés de gentrificació, però, no són excloents, sinó que han estat observades de forma complementària.

Per altra banda, mentre que l'accés a la propietat prodria estar aportant residents estables al barri, el lloguer estaria permetent la residència a habitants en transició, menys arrelats al barri, i que participarien menys en la seva vida social i política.

6.4.4.1. El lloguer i la propietat

En primer lloc, com s'ha vist ja en el primer apartat (veure 6.4.1), aquells interlocutors que han comprat el seu habitatge han considerat que el Raval era, pels preus relativament baixos, sobretot una oportunitat. En primer lloc era un oportunitat per que s'adaptava a la disponibilitat econòmica dels interlocutors, com per exemple en el cas d'una dona que va adquirir un habitatge en una finca totalment rehabilitada, però l'interior de l'habitatge podia ser reformat pel propi comprador:

(39) Aquí el preu dels pisos és un gran alicient.(...) Aquí hi ha oportunitat, a més jo necessitava una oportunitat, jo no podia. Jo necessitava un pis de set milions de peles, de set milions i mig, que me'n pogués gastar tres, que m'acabés costant deu, i que quedés bé.

Però en general, aquesta compra ha estat considerada, en segon lloc, una inversió, és a dir, l'adquisició d'un patrimoni del qual es podrà extreure un benefici. Així, per exemple, ho expressava un dels interlocutors que va comprar el 1996 un pis totalment rehabilitat per dotze milions de pessetes, en una finca completament renovada:

(24) el que tenia molt clar era que volia comprar, tenia unes peles estalviades i vaig dir, abans d'anar de lloguer, prefereixo comprar, per aquest tema de dir, bueno si després vull marxar, se que tinc uns diners aquí, que me'l vendré per comprar-me un altre pis, això ho tenia molt clar, que era com una inversió, que me n'anava de casa, però era una inversió per després.

L'oportunitat i la inversió, en els dos casos anteriors, es posaven en relació amb l'evolució que es preveia que tindria el barri. Així, malgrat que l'argument principal per comprar no havia estat aquesta futura revalorització del immoble, si que havia estat un factor important que havia fet entendre la compra del habitatge com una oportunitat i una inversió. En el cas de l'home, que va comprar l'habitatge molt a prop del carrer Hospital, la possibilitat de poder vendre'l més endavant havia estat tinguda en compte:

(24) tenia clar que em comprava un pis que me'l pogués vendre fàcil, i aquest me'l puc vendre fàcil. (...) Sabies com va el barri, saps quina transformació hi ha, saps tota la zona del nord.

En el cas de la dona, la possibilitat era sobretot de llogar el pis més endavant, ja que la renda mensual que podia arribar a treure'n cubria sense problemes el pagament mensual de la hipoteca. Per a ella, la reforma que havia de fer a l'habitatge era, sens dubte, una reforma rendible:

(39) Amb la reforma que li farà qualsevol persona el voldrà comprar, i sinó (en tregués prou diners), no el venc, la hipoteca em surt bé. O sigui, amb la hipoteca que tinc el puc llogar demà sense cap problema.. (...) És una inversió. (...) L'entorn ja canviarà. Tot el veïnat n'està convençut, tots els que han comprat pisos en allà... tots els que han comprat pisos en allà estan convençuts que l'ambient canviarà, ja està canviant, ja es nota. (...) Els meus veïns ho han fet [referint-se a la compra de l'habitatge] per inversió..., saben que poden anar llogant-lo sempre.

En un altre cas, el propietari de l'immoble en el que l'interlocutor estava de lloguer, havia decidit vendre tots els pisos. Els primers que tenien dret a compra eren els llogaters, i en aquest cas, un pis de quaranta-cinc metres quadrats li quedava per uns sis milions de pessetes. L'interlocutor ràpidament afegia que els preu, en pocs anys, segur que canviaria, i aquest fet era important:

(12) A mi em va donar una opció de compra, i la veritat és que m'ho he pensat i he preferit esperar fins un moment límit a veure que fan els demés veïns, però és bàsicament esperar si hem suposa pagar més o menys d'hipoteca o de lloguer. Que el preu que ens ha donat està bé, i en pocs anys canviarà de preu.

Entre els interlocutors que eren propietaris, dos havien estat ja d'alguna manera relacionats amb el barri anteriorment, en un cas, una dona que havia viscut la seva infància al barri, mentre que en un altre cas, la muller d'un dels interlocutors també havia passat la seva infància al Raval. Però ni en aquests casos el retorn s'havia fet per qualsevol tipus d'afecció o atracció sentimental cap a al barri, sinó que el preu de l'habitatge havia estat el motiu principal. Com ja s'ha vist en el primer apartat (veure 6.4.1), en el primer cas el retorn al Raval es va produir ja que pensava que amb la seva disponibilitat econòmica aquest era l'únic lloc on podia trobar pis. En un altre cas, també afirmava que el preu havia estat el factor de màxima atracció, i que en canvi:

(07) no he vingut al barri per militància, per estima...

El preu podria ser el factor que els tornés a fer canviar de casa, ja que si aconseguien trobar alguna cosa fora de la ciutat, amb les exigències que ells demanaven i per un preu mòdic, possiblement es traslladarien, no hi havia doncs, arrelament al barri. L'habitatge continuava tenint aquest paper d'inversió, de moneda de canvi que en qualsevol moment podia permetre el trasllat:

(07) Home, t'agrada, potser per la força del costum. Al principi, quan vivia a Aribau busques per on vius. Ara si tingués de canviar d'habitatge buscaria per on visc, però no és allò de que això són les meves arrels. Aquesta casa m'agrada, té les seves avantatges, l'intentaré conservar, entens, però si hem dius una casa fora de Barcelona, ben comunicada, amb un mínim de condicions per viure fora de Barcelona, val, perfecte, però el problema és que aquest mínim és molt car.

Els preus relativament baixos en comparació a la resta de la ciutat, doncs, han actuat atraient a un determinat segment de la demanda, i n'han permès l'accés a la propietat.

En segon lloc, s'ha de destacar que el lloguer ha estat la forma de tinença majoritària entre els interlocutors seleccionats. Aquest fet, tal i com s'ha vist en l'apartat anterior, ha condicionat per exemple el nivell de les reformes que s'han fet als habitatges. Així, han estat aquells que han accedit a la propietat de l'habitatge, o bé els que han aprofitat el patrimoni immobiliari familiar, els que han realitzat més transformacions en l'espai residencial. En molts casos, aquest diferent nivell de transformació entre propietaris i llogaters, es justificava per la

provisionalitat que suposava l'estar de lloguer, a més, per aquest mateix fet els llogaters ja buscaven habitatges en condicions i i en els que no fes falta fer reformes.

Aquesta dualitat entre provisionalitat i estabilitat, relacionades amb el lloguer i la propietat respectivament, eren posades de relleu per dues interlocutores, ambdues llogateres, que havien expressat el seu desig de canviar a la propietat, degut a que la propietat, respecte del lloguer, implicava una major estabilitat:

(03) per què busco de comprar?, per que les hipoteques estan molt baixes, i (...) per que tinc diners per pagar una entrada i amb el preu d'un lloguer podria pagar una hipoteca. (...) No [busco assentar el cap ni com una cosa definitiva], per que de definitiu no hi ha res, però, també hi ha un alt component d'aquestes, clar porto cinc anys de provisional, provisional no vol dir això que em pugui pagar, però el que passa és que, és clar, quan he estat vivint en un lloc, sempre he estat vivint sabent que havia de marxar, i durant cinc anys això arriba un moment que pesa... (...) Si, per una qües..., que abans si que havia viscut, i clar a vegades m'havia estat només quatre o cinc anys en un lloc i després havia canviat de vivenda, però els quatre o cinc anys que hi havia estat doncs ja m'havia instal.lat, no, com qui diu, i aquests darrers cinc anys sempre he estat, allò, sense instal.lar-me, no se si m'explico?, sense acabar de fer l'espai meu per que se que he de marxar...

(04) probablement quan torni a buscar no serà de lloguer sinó de compra, llavors quan comprés, comprés per més temps, pensant en més temps i no un quart pis sense ascensor, pues el Raval normalment són edificis petits, on les escales són estretes, i no hi ha possibilitat de tenir un ascensor.

De totes formes, cal destacar com no en tots els casos ha estat així. Alguns reconeixien la seva preferència pel lloguer, justament per la llibertat que es tenia a l'hora de poder-se moure, directament relacionada amb l'estil de vida i la inseguretat respecte del futur. Així, en el cas d'una interlocutora, ocupada a la Universitat com a professora ajudant, era més important aquesta sensació de llibertat que no les particulars condicions de revalorització que pugués tenir el barri:

(05) Bueno, jo se m'acava el contracte, era un contracte de quatre anys, i no és que no hi volgués estar temps, que ja m'ho pensaré. Joestic bé, però no sé... Per exemple, jo si ara tingués més sou no agafaria una hipoteca per un pis d'aquí baix, no m'hipotecaria. O sigui, la qüestió és que prefereixo seguir pagant un lloguer i tenir la sensació que m'en puc anar a viure on em dongui la gana d'aquí a un temps. [Viure aquí] em convenç, però no, és la mentalitat d'hipotecar-se, saps?. Vull dir que, si d'aquí..., no se que passarà, si d'aquí dos anys i mitg igual

em ve per anar a l'estranger a estudiar, o alguna cosa, pues poder-ho fer amb molta més llibertat. Ja m'està bé, pagar poc lloguer, però no estar lligada. [Si segueixo de lloguer] potser a l'altre costat, al Gòtic, potser una cosa més petita, potser anar sola, és més la condició de vida que no el barri.

6.4.4.2. Temps futur de residència al Raval

En general, pocs d'aquells que estaven residint de lloguer al barri van expressar la seva voluntat de continuïtat, excepte aquells que estaven vivint en un habitatge propietat d'algun altre membre de la família. Però ni en els casos en que els llogaters estaven ja pensant en l'accés a la propietat, aquest canvi implicava una continuïtat al Raval, ni tan sols a Barcelona. Just al contrari, dues de les interlocutres, ambdues empleades a la Universitat, expressaven els seus dubtes respecte de la seva continuïtat a la ciutat:

(03) de fet busco pis i, diem-ne, la condició és que tingui molta llum, i que sigui més o menys cèntric, si. La veritat és que m'agrada el barri... n'he anat a veure, però aquí al Raval no n'he vist cap encara. Però per Sant Antoni mirava, a Gràcia també mirava. Clar, buscava aquests llocs així. A Sant Antoni, a Gràcia, una mica a l'Eixample, segons quins llocs, i ..., però vaja, fins ara he vist coses pintades de blanc. No, saps que passa?, que hi ha molta especulació, i és una..., és un escàndol per que et demanen ..., a veure, una cosa és el que val un pis i una altra el que et demanen,... és exagerat, si. I aleshores clar, quan penses no, tampoc no vull embarcar-me en una hipoteca que després només hagi de menjar-me el cus-cus i quedar-me a casa, no?... ja, ja... a dieta d'arròs i pasta, no en tinc ganes. No sé, doncs ara hi han estones que penso que potser hauré de marxar fora de Barcelona, per que sembla tot molt disbaratat, tothom, el que em demanen, saps?, però bueno.

(04) al barri no ho sé, per que visquen-t'hi veig desavantatges, aleshores quan busqui, buscaré aquí però també buscaré fora. Tampoc sé si seguiré vivint a Barcelona...

El canvi del lloguer a la propietat, i també el canvi de barri, estava en funció de la posició socioprofessional que es tenia i la previsió de futur. Així, per a aquests llogaters, uns ingressos superiors podrien permetre adquirir un habitatge amb millors condicions, sobretot amb més espai. D'aquesta forma s'expressaven dos dels interlocutors, arribats al barri l'any 1996 i 1999 respectivament:

(20) Ara clar, ara jo començo a notar en aquest pis..., això ara ho fa que guanyo una mica més de diners, home em podria permetre una cosa una mica més gran, amb el sostre més alt, no?.

(29) *M'agradaria un pis amb ascensor, amb pàrquing, més gran. Ara estic bé aquí, perquè estic solter, però quan guanyi més calers, vull comprar-me un pis o llogar-lo, aquesta zona m'agradaria, tampoc és allò que vulgui marxar, però en aquesta zona és difícil trobar pisos, n'hi ha molt pocs [en referència a les característiques que vol].*

Malgrat tot el contingut d'instabilitat i inseguretat que porta associat el lloguer, la propietat tampoc ha estat, en el conjunt d'interlocutors, un símptoma de punt i final en la trajectòria residencial. Una de les interlocutores, que acabava d'accedir a un pis en una finca totalment rehabilitada, expressava com l'habitatge que acabava d'adquirir li havia de servir de pont per poder accedir a un altre més gran. Sens dubte, la previsió futura de revalorització de l'habitatge hi jugava un paper essencial:

(39) *Jo penso que com a molt faré el salt al sector al sector entre plaça Catalunya, Gran Via, mercat de Sant Antoni, vaja, aquell triangle. (...) Penso que és un pis pont per que és un pis petit, per les dimensions, per que necessitaria almenys el doble de metres, necessitaria espai. Aquest és un pis de compromís, i penso que amb la reforma que li farem i guanyarà molt, però jo necessito més espai.*

Tampoc en l'altre cas que l'interlocutor va comprar un pis rehabilitat en una finca reformada, aquest era el pis que s'ajustava a les seves necessitats futures, i per tant la possibilitat de canvi existia:

(24) *al comprar-me'l vulguis o no (?), no és el pis de la meva vida, però tinc clar que és el pis durant uns quants anys*

Bona part dels interlocutors, amb independència del règim de tinença però més en relació al moment del cicle de vida en que es trobaven, no consideraven el Raval com un barri on anar a residir amb família, sinó que l'associaven molt més a un barri on anar a viure sol, per les condicions socials del barri, però també per les particulars condicions dels habitatges i de l'entorn urbanístic en general.

En general, al plantejar la possibilitat de viure al barri formant una família, els comentaris anaven en relació a la falta de lloc per als nens, per a jugar, o bé també a la dimensió dels habitatges. En tot cas, es reconeixia que l'àrea situada per sobre del carrer Hospital era aquella més adient per a una família, com ho van expressar tres dels interlocutors, solters i formant una llar unipersonal:

(08) *Amb família?. El tema família, bueno, clar, la qüestió és els nanos. És un barri que falta zones verdes, llocs per jugar. Això sí que és el dolent. En canvi si*

que hi ha parts del barri que tenen cases bastant grans. Això va per zones, hi ha carrers que hi ha edificis més antics amb pisos petits i altres amb carrers amples, carrer de Doctor Dou, carrer del Carme, de l'Hospital, Fortuny, hi ha pisos bastant grans, de 100 metres.

(24) per família jo els hi recomanaria la zona nord. (...) sí, és més dur aquesta zona, aquí per una persona sola estas molt bé, però en famílies amb nanos, m'imagino els nanos és més lògic la zona nord, que és on hi ha el MACBA i tot alló, aquesta zona l'han rehabilitat bastant bé, que van baixar, la rehabilitació del barri va baixant i cada vegada està més avall.

(20) no, no, evidentment, (?) si tens nanos, hi han els parcs, també hi ha la Plaça dels Àngels, està bé en espais. Aquesta zona és tranquil·la, però clar no és un lloc..., a més el pisos són petits.

Fins i tot una de les interlocutores considerava el Raval com un barri per a persones soles, sense cap tipus de compromís, un barri per a gent de pas, que estigués entre el procés d'emancipació de la llar familiar i la constitució de la pròpia llar familiar:

(05) No (amb fills), gent sola, gent jove de trenta anys. És això, passar-hi una època, i és un..., és com una experiència per..., no sé. Als païssos estrangers la gent jove se'n va la universitat i viu en un campus universitari, això és l'experiència que aquí no tenim. Doncs seria com una cosa paral·lela, no?, tens el Raval, i viure per aquí. Gent jove, tenint un petit sou, i fent molta vida cultural i molta independència, per parelles, o..., amb poc compromís, no?. Vull dir, penso que és un barri en el fons molt estresant, i si, i si la gent que té fills ja té una vida prou dura, pues el que necessiten és arribar a casa i estar tranquils, i que els nens estiguin jugant en un pati que hi hagi herba, que hi hagin arbres, i toqui el sol. Això no és sa, jo crec, per als nens. Pot ser molt interessant culturalment, però no em sembla sa per als nens.

En d'altres casos, fins i tot es feia referència als serveis de salut i el seu mal estat en comparació a d'altres barris de la ciutat³⁸, i aquest també era un factor que s'havia de tenir en compte si hi anava a residir una família, juntament amb les escoles:

(04) no se, per exemple, si li recomanaria a alguna família. No se si és un bon lloc per la canalla, perquè surti a jugar al carrer. Hi ha la plaça, hi ha la plaça..., hi ha la plaça del Macba. Per espai, si, a l'altre cantó [referint-se al barri Gòtic]

---

³⁸ En dos casos, aquest ha estat un argument utilitzat pels interlocutors per tal de justificar el fet que no s'haguessin empadronat al Raval, ja que així podien encara acudir al seu CAP, que estava en millors condicions que no pas el del Raval.

si, perquè no passen cotxes ... i després els serveis, jo no els conec, però per exemple, els serveis de salut... Vaig tenir una urgència, em va passar que estava a les festes de Gràcia i em vaig cremar i vaig anar al CAP d'allà, que està molt bé, zona alta. I després em vaig haver de fer cures, havia d'anar a urgències d'aquí, és lo més cutre que he vist mai, (?) ordinadors, (?) llavors clar, no se si ho recomanaria perquè vingui una família, mentres segueixi havent-hi aquestes discriminacions,(?) no se si les escoles estan ben (?) però el menys lo que és el CAP és horrorós.

Només en dos casos, els interlocutors formaven part d'una llar familiar amb fills. En un d'aquests, residents a l'àrea situada per sobre del carrer Hospital, el CAP era considerat com a acceptable (tenien assignat el que està situat a l'antic edifici Sanatori Antituberculós). Consideraven, però, que els problemes podien venir a l'hora de buscar llar d'infants i escola, sobretot tenint en compte que l'interlocutor era mestre en una escola del barri i per tant coneixia els problemes relacionats amb els centres d'educació:

(07) Anem al CAP del barri, el pediatra del nen està aquí, en el barri. Potser si vas a Drassanes veus coses més sòrdides, però aquí el centre mèdic, pel que anem, és normal. Satisfactori. Llars d'infants? Ja t'ho diré d'aquí uns mesos. Segur que hi ha llars d'infants "cutres" i d'altres no tan "cutres". Intentarem alguna que no ens sembli "cutre". Col·legis del barri? Concretament, al que jo treballo, no. Es un centre dur, i jo soc de secundària. Independentment, és un centre dur. No sé, sense ànim de que el teu fill vagi a una escola amb un nivell determinat, per que aquestes coses les utilitzo bastant, lo del nivell de coneixement, és que aquí és una altre cosa. És un altre món.

En l'altre cas, residents a l'àrea situada per sota del carrer Hospital, no deixaven a la seva filla, de deu anys d'edat, sortir al carrer sola ja que els hi feia por l'entorn social del barri:

(27) Pero no por mi, ¿no?, más que nada por ella [referint-se a la filla], por que está aquí y no puede salir a la calle a jugar y todo esto.(...) No la dejo salir a jugar, es que además no se con quién va a salir a jugar [la nena anava a una escola fora del Raval, i per tant no tenia companys d'escola al barri]. Me da miedo. Teníamos un perrito, y yo nunca la he dejado sacar al perro sola, además es un parque, el que hay aquí, muy conflictivo, el que está detrás de la policía [referint-se al parc de Sant Pau del Camp]³⁹.

³⁹ Contrasta aquesta opinió amb la d'una antiga resident al Raval, nascuda al carrer Sant Rafel l'any 1928, qui expressava com durant la infància dels seus fills, en una època que els carrers estaven plens de prostitutes, i de tot tipus de gent, els seus fills sortien a jugar tranquilament cada tarda, després de l'escola, al carrer, sense cap por.

6.4.5. Les relacions de veïnatge

En aquest cinqué apartat s'ha volgut analitzar la concepció que els nous residents tenien sobre la composició social del barri, i també les relacions que aquests nous residents tenien amb els veïns.

En alguns casos, a d'altres ciutats, les relacions entre ambdós grups han estat força conflictives, ja que s'ha donat una acció de rebuig per part dels habitants de les àrees gentrificades, que han vist als nous residents com l'inici d'un procés de conquesta i invasió que havia d'acabar amb la seva expulsió. A moltes ciutats el conflicte entre ambdós grups ha estat obert i ha arribat a situacions violentes, per una banda els resistents a ser colonitzats i expulsats -formats per una mescla ben heterogenia de població⁴⁰-, i per altra banda les forces de l'ordre, representants també d'un grup ben heterogeni format per les administracions, els grups immobiliaris, i també els nous residents. Sens dubte el cas que més difusió ha tingut a nivell internacional ha estat el del Tompkins Square Garden a la ciutat de New York, però també a d'altres ciutats els conflictes han estat importants, i fins i tot han existit processos de resistència al Raval, malgrat que no han estat tan violents.

---

⁴⁰ *On the evening of August 6, 1988, a riot erupted along the edges of Tompkins Square Park, a small green in New York City's Lower East Side. It raged through the night with police on one side and a diverse mix of antigentrification protestors, punks, housing activists, park inhabitants, artists, Saturday night revelers and Lower East Side residents on the other* (SMITH, N., 1996: 3).